

TORNAI JÓZSEF

FEJEM ALATT TELIHOLD

TARTALOM

HOZZÁTARTOZIK
LEGÁZOLT PARADICSOMMADARAINK
GYEREKEK ÉS GABONÁK ISTENE
NYÖSZÖRGŐ, ÚJJÁSZÜLETŐ ARC
Ó SZERELMEM, ELSŐ KISZAKADÁSOM
GYEREKKORI TAVASZ
A DOMBOK SZEME
HÚSVÉTI KEZED, ANYÁM
A TEGNAP FÁI
EGY TÁJ ELSIRATÁSA
ANYÁM-ARCÚ LEGÉNYEK
ÁLDOZATI ÁLLAT
TÍZEZER NÉP
TARTÁSOM ÉS UTÓPIÁIM
AZT AKARJA
NAGYON KICSI, NAGYON ŐSZ
EGY TELEFONFÜLKE ELŐTT
NAPFOGYATKOZÁS
HÁROM VILÁG-SZÖRNY
A BEHEMÓTTAL SZEMBEN
ADY KÖNYVE
DELACROIX
TE MAGAD MÉLYÉBE SZÁLLOTT
CODEX ATLANTICUS
AZ A KÖZÖNSÉGES LÉTEZŐ
KÉT PÁR VILLAMOS ÜVEGSZEM
AZ IHLET SÖTÉT ÉS VILÁGOS FOLTJAI
A SZOMORÚSÁG DÉMONAI
HA ÖNMAGÁVÁ VÁLTOZNA A SZÓ
BEETHOVEN NYOLC BOLDOGSÁGA
AZ EZÜSTHALOTT
GYÖKÉR, GYÖKÉR
ÖLED ÉS ÖLEM KÖZÖTT
BŐRE PUHA LOMBJÁVAL
ESTE ÉS REGGEL
TŰZKÉP
NYELVTELEN, REMÉNYTELEN
TALÁN, HA ELMENNÉK HARASZTIRA
HAJAMNÁL-FOGVA
AZ OTTHONTALANSÁG ELÉGIÁJA
HOMOKREDŐK
SEMMIBŐL SEMMIBE
TÜSKÉSEN, SÁRGA-LEVELESEN
MÁJUSI ÁTVÁLTOZÁSOK
ELMENNI ODA
KAKUKKOK, ÉBRESSZETEK
A KIŰZETÉS ANGYALA

HOZZÁTARTOZIK

Hozzá tartozik a nyár keresése,
az egyetlen nyáré, ki beláthatatlan messzi
nyarak bőréből vedlik elő, hogy az az egy
nyaram legyen: belső, gyerekkori,
lefejtethetlen fénytömeg,

ötven év, ötven ismeretlen
és egyre kiismerhetlenebb esztendő:
egy idő- és sugár-szomjas lény, kinek rög-érveit
végülis magamba töröm,

hozzátartozik a szívem görcs-szerű,
lucskos, kétségbeesett madárszárny-verdesése,
a pillanatonként újra kivívott tovább-tenyészés,
meszesedő hátgerinc-roppanás,
tüdők, nyálkahártyák, vese, epe, nyelőcső
buzgalma, kiszolgáltatottsága,

szemgolyóm feszülése,
szétszakadása: ittlétem és fölосzlásom,
mikor majd fű villan árokpart-mellemen
és a bodzabokor csillag-ernyője
kinyílik fölöttem kozmikusan.

LEGÁZOLT PARADICSOMMADARAINK

Ha földgyaluval, szemetes vagonokkal jöttök,
az én testemre okádjátok a kormos betondarabokat,
üvegpikkelyeket, sósavas pocsolyát,
festékmaradékot, nejlon-madárijesztőt,

az én öreg csontom-bőröm mered ki
ürülékből, mocsokból
tavaszi dombon-homokon,

az én arcom mered föl rátok
olaj-koronásan, kátrány-véresen
legázolt paradicsommadaraink
dögei alól.

GYEREKEK ÉS GABONÁK ISTENE

Ahol két homokos dülőút
összefut, a sárga rozs tövében
ültem. Görbe, meszes kérgű
diófa gyökerén.

Már lefelé lógtak a kalászkok,
nyakamba szúrtak, mocsár és érő
bodza szaga; tükrösen ömlött
a nap.

A diófa derékig rozsban állt,
árnyéka lassan mozdult el a vállamról,
meztelen lábom a kocsivágásban.

Egyedül ülök ott, csak a nap-ivó síkság
fekszik mellettem kék, déli
hőség alatt: gyerekek és
gabonák istene.

NYÖSZÖRGŐ, ÚJJÁSZÜLETŐ ARC

Nem elégszem meg a komor arccal,
nem elégszem meg a röhögő arccal,
nem elégszem meg a lesunyított,
a nap felé tartott arccal.

Nyöszörgő, újjászülető,
nyálkás-véres arcommal
megelégszem.

Ó SZERELMEM, ELSŐ KISZAKADÁSOM

Ó szerelmem, te első, első kiszakadásom, első kígyómérgem, te kerítésre akadó haj-zászló, te kéz izzadsága, te szavak világítása, te kislány, te elforduló csípő, sárga repcevirágszem az agyamban, te kerékpáron számnak ütődő forró nyak és hát, te hullámok közt két kezemben tartott, kapálódzó szív, te éjszakámig nyíló száj és fogsor, piros ajk a virradat fűvén, te énekek és hallgatások bodzabokra, ó hívhatatlan és földidézhetetlen, te nevetés az ünnep ablakában, te előttem hajló erős boka, te gyerek, te a bizalomnak aranybörtöne, elutasítás csonttörővása, minden nap más festésű bálvány, minden éjszaka vércse-áldozatokat követelő oltár, ó beszakadt szentélyű templom, felhőszakadás, virágszirom-mellű úszósziget, végeszakadatlan nyárfacsörgés az esti dülőkön, mikor a tehenek szarvasokká vöröslöttek,

ó szerelmem, hol vagy, hol fekszel a letört lábú Krisztus-test mellett zöld mohával beborítva, hol száll a bőröd illata, ruháid meleg íze, hol ugranak cipőid át a havon, át a földrepedéseken, át a fejem fölött? Ó sötétben suttogott árulásom, sötétben megtalált melled, sötétben kinyitott, szégyellt kapud, sötétben folyó tüzed, elfojtott örülséged, fehér méz, ami az éveket összekötötte, fehér lábszár, mely szaladt, megfeszült és a karomban maradt, bolondos, szomorú kiscsikóorr az orromon, ó bujkálásaink, átkaink, megfagyott nyelvünk, közös istenünk, közös félelmünk, idegen óráink, csontunk, halálunk, együtt-futásunk az időben, együtt-reszketésünk az ágyadban, kicsi voltál, hullámos, barna, gubancos hajú, szerettem nézni mikor a hajad mosod, mikor másokkal beszélsz, te vad-őszinteség, fékezhetetlen gyönyörkereső, te semmi lemondás, semmi fél-odaadás, semmi fölszini rebbenés, te iszapig megforduló víz, ragaszkodás fekete gyökere,

ó te első érintés, első fölmordulása a mély földüregben alvó vérnek, első zengése, ragadozó tombolása fülemben, te első száj hava-tüze a szivemen, első nyelv deres, villámló fogaim közt, első elfelejtése, első ellensége anyámnak, ó első álmatlanság, virrasztás, halál-képzelés, első düh, bosszú-csikorgás, kihegyezve minden érzék, kihegyezve minden álmom, kihegyezve minden fájdalom: csak ki kellett volna bírni, csak bele kellett volna halni; ma is állnál este a kapu előtt, ma is ugranál velem a hóesésbokorba, ma is Fehér Virág és Fekete Gyökér, ma is istene, földje, felhője, zenéje, bőre egymásnak, ma is te az első, ma is te, a fölékelhetetlen, kinyithatatlan,

ó zöld homok, amibe egymásután nyomódott csupasz talpunk, kút vizén, a mélységben nézett iker-arcunk, ó ma is ott kapaszkodnánk a dombon virágzó vadmeggyfába, az eltakaró sátorba, a méhekkal zúgóba, ó ma is ott a fehér szirmok verésében, ma is ott a szerelmi árnyékban, lent a mocsár, a nádas, a sötétség, az elpusztulás, szétszakadása húsnak és csontnak, ma is tudom: választás volt, utolsó lázadás volt, utolsó kísérlete a meggyfává válásnak: kisemmiző, száműző tavasz, leégett töltésoldal pernyéje, bűze a szánkon, kórókat nevelő homoksíkság, ahol nincs leveles ág, nincs elevenítő paradicsomi szó: csak mentünk deszka-lábbal, ó szerelmem, ó első teremtmény, első megnyúzó, bőröm és vérem, buktunk ki a lehajtó ágak szoknyája alól, fegyverek után kapkodva, gyilkos arccal, árulók, örültek, sírva, fenyegetőzve.

GYEREKKORI TAVASZ

Barkák rongyos ezüstje,
pucér lábom a síkság mentaszagú lápjain,
búbospacsirták kék semmiben,

öreg fűzfa odva, bíbicek, pókok,
dombok buckás tetején a forgószél
és te, megnevezhetetlen napkirály!

A DOMBOK SZEME

Lesitek a holdfény-borzolta,
ijedtség-verte fiút,
ökörfarkkórós dombok,

forró rozstábla-ringás dombjai,
madárláb-rovátkás dombok,

visszamegyek kisgyerek-báb-koromba,
ördögszekerek zörgő dombjai,

lesitek a halálra-figyelőt,
öregesen kódorgót,
kátránypapír alól föléneklő dombok,

nem vihetnek el innen a kaholó gépek:
fejemben hullámoztok észak felé,

hallgatjátok a Kis-Duna susorgását-kanyargását,
lesve, hogy száradok, görbülök össze,
mint a gyökércsonk,

hogyan zöldülök ki a szemetektől újra,
süvöltő fű-zenéjü dombok.

HÚSVÉTI KEZED, ANYÁM

Elfelejtettem a gyerek-mozdulatot,
ahogy a kezéd szorítottam
jácintos húsvéti körmeneten,

elfelejtettem a tenyered,
amibe indaként kapaszkodtam
a nagy, tavaszi örökélet-szertartáson,

és ha fű szakállasodik ki belőlem,
nem tudsz majd
emberré szülni újra.

A TEGNAP FÁI

Megrázkódnak a tegnap fái
váratlan, hosszú suhogással.

Hajlonganak a láthatatlan szélben,
sárga levelük az idő árkaiba hull.

Gallyaikkal beleütődnek a kis
csillagokba és a sötétedő üregekbe.

Sok rikácsolással egy madár
jelt ad a némaság folyóágainak.

Nyikorogva dörzsölődnek
egymáshoz a tegnap fái,

bőrödre éjszaka
csörömpöl, mint a jég.

EGY TÁJ ELSIRATÁSA

Soha többet
erre a szétkoncolt tájra,
soha többet.

Szerettem
árvalányhajait,
magamba gyömöszöltem minden
homokdombját.

Néztem ezüstnyárfáit,
hallgattam esőjét,
teliholdját fejem alá tettem
éjszaka.

Mellét fölhasították,
sebeibe kátránypapírt, üveget töltöttek:
a mérgezés
le-földobálja.

Hulladék-foltok,
roncs-erdők,
röhejes deszkaházsor
egyazon halálos, lassú
száj előtt.

Soha többet
erre a megerőszakolt,
szétdobált combú tájra,
soha többet.

ANYÁM-ARCÚ LEGÉNYEK

Anyám-arcú legények
törték elő álmomból,
fehér ingük volt,
húzták a vizet
a gémeskútról.
Öntözték a lábomra,
mondták mi lesz belőlem,
de csak a fejem bontott gyökeret.
Milyen fa hajt itt ki,
gyökerével az égnek,
anyám-arcú legények?

ÁLDOZATI ÁLLAT

Nagy, sárga nap: csúszik a távoli, görbe akácfák kardjába. Eleven, sárga tányér a párás, szürke ég alján. Az egység ünnepe. Lobogásunk ugyanaz, mint a szöcskéké, sárgarigóké és a sárga napé. Lobogásunk, fölfoghatatlan lobogásunk! Nézem a napot. Beszívom a zöldesős föld gőzét. Dicsőség, véres áldozati állat az akáckardokon!

TÍZEZER NÉP

Miért vagyok olyan egykedvű, gyanakvó
a magyar Alföldön, amin
tízezer nép nyargalt Európába,
tízezer farolt Ázsiába vissza,
tízezer a semmi tippán-tengerébe,
miért vagyok olyan öreges szemű
a nemtörődöm, örök síkságon botladozva
rossz vályogházunk felé,
hol anyám véres, boldog combjai
megnyíltak velem?

TARTÁSOM ÉS UTÓPIÁIM

Ötven éves vagyok. Ha autó
elé lépek, nem hivatkozhatok
fiatalságra-öregségre. Pontosan
kell tudnom a szavakat, lépéseket.
Elválasztani a barátokat,
közömböseket, - ellenségeim.
Tétovázás nélkül szeretni a napot,
undorodni a gödör nyálkájától.
Kibúvóm nincs: amit teszek,
annak a vérmes agynak műve,
kiről majd a halotti maszk készül.
Tartásom és utópiáim véglegesek.
Minden, ami vért ad és megöl.
A változtatásokat megpróbáltam,
kitörni nem tudtam,
csak legyőzött győztes lehetek.
Szerelmes, kinek már a szerelem
gyümölcse fontosabb. Majd ő vagy ők
messzebb ellátnak a szabadság
távcsövével. Én csak saját
szememmel mértem össze az ősi
táborhelyek kövét a betonfészkekkel,
hol most reped a mindenség tojása.
Az új egyensúly, a lehetséges. Nem kell
elpusztulnunk találmányainktól,
ha nem tömjük be szegényekkel és babona-hulladékkal
a csillag-kapukat. Ezen is elidőztem
egyik napról a másikra cipelve
szálkás lábam, fejem. Sokáig
homokon-csavarodott akácnak
hittem magam, aki mindent kibír. Elnyújtott
kiskorúságot, húsba-nőtt szöveget,
abroncsokat. De ez se lett igaz.
Elvesztettem az anyám véréből szóló
összhangot. Örökös forgás vagyok, örökös
megszakadás. Holnap már senkinek se lesz
olyan összevissza kaszabolt bőre, mint nekem.
De *rajtam* ez a bélyeg: a nagy kísérlet
pillanatában megvonagló sebek,
mikor vagy szétrobban vagy fölszáll
az egész föld-repülőgép.

AZT AKARJA

Azt akarja
ez a nyekergős, vak masinéria,
hogy szabályos legyek.
Csak legyél egészen szabályos, mondja,
nem bántalak.
S én visszamondom nagy vasainak:
csak szabályos ne legyek soha,
te búzólgó gépezet,
csak sima kereked, csapszeged
ne legyek soha!
Jól beszabályozott fogasléc-teremtményed,
istenem,
hibátlan alkatrész-barmod soha!

NAGYON KICSI, NAGYON ŐSZ

Vera, ma arra jártam és föllestem
az ablakára, az ötödik emeletre.
Sötét volt, sötétnek kellett lennie,
még nem kaphatta meg az új lakó
a maga lakását, az udvarról hűsölő
konyhát, a hallt meg a pöttyös, nagy
virágokkal fülelő utcai szobát.
Íróasztalát a fal-hosszú kettőszablaknál,
a számomra szokatlanul esetlen, régifajta
írógéppel. Engem mindig
az íróasztal melletti kerek, bársonyrózsás
fotelba ültetett; köztünk kerek asztal,
kávék egymásután. Tüzet nem engedett adni.
Legtöbbször háziköntösben volt
és töppedtebb, fáradtabb évről-évre. Időnként
a férje képére sandítottam: kék
portréra a heverő fölött.
Második férj, mégis egyetlen; csak dicsért,
éreztem, mégse eszményített.
Hűvös agyú tiszt, fölszítódott ellenálló;
negyvenöt után őrnagy, ötvenegyben halott.
Maga négy év múlva cserélte föl
a rabság özvegységét az özvegység börtönével.
Először tejet árult egy kis boltban:
az idegei miatt. Aztán a Rádió.
Éveken át mindenfélét íratott velem
ízlésünk különbsége ellenére. Maga
örökké egyenes és kíméletlen volt;
nemhivatalos forradalmár: tízparancsolattal
és véres végrehajtással; szégyelltem magam
a tettei előtt. De megtanított valamit
szívósságból. Nagyon kicsi, nagyon ősz
asszony, mikor utoljára jött föl hozzánk
a hosszú, töredezett hegyilépcsőn,
elnézte a Gellért-hegy déli oldalát, a várost,
vad rügyeket az orgonabokrokon,
és leült: hústalan, gacsos kezek,
alig nyíló, szenvedéses száj. Cigaretára gyújtott.
Egyedül, mint húsz éve mindig.
Tegnap újra föl akartam hívni,
többször előfordult, mióta akkor
hazakísértem magát buszon, villamoson,
egészen az utolsó állomásig.
Nagy katonai díszpompát kapott. Folyton
elfelejtem és telefonálni akarok,
nézem az ablakát az ötödiken, nézek föl,
ahol már nincs semmi, az ablaka fölé.

EGY TELEFONFÜLKE ELŐTT

Egy telefonfülke előtt állok,
nézem, a ködben a varjú
merre száll,

sűrű, sűrű a köd, lehet,
a varjú is csak egy ködcsomó:

csupasz diófára billen,
de rögtön fölcsap a hegy csúcsa felé,
hol már köd az erdő,
erdő a köd,

kinyitom a fülkét, hideg, párás
kagyló: mondom a szerelmemnek,
varjút lestem a ködben,
gyerekkoromban
mindig szerettem volna
varjút lőni a nyilammal,

hagyd ott a gépelést, mondom neki,
mássz föl hozzám a hegyre,
az éjjel édes húsoddal
álmodtam, még az ujjaim is itták
juharfa-mézedet,

előbb hallgat,
majd azt mondja, nem jön, mert nem szeret
és ne beszéljek otrombaságokat
már kora délelőtt,

kilépek a fülkéből,
köd lóg az útkanyar fölött,
a buszok ablakán

és kár, kár, kár!
belehussan a ködbe
varjú-szívem.

NAPFOGYATKOZÁS

Most elsötétültem, a nem-tudom-időben
nyúlok el hosszan, összekötözve magammal
és a régen-mindig-tudtam-koromra
gondolva ki-bezárom a szemem,
emlékezetemmel megyek neki
a fekete part-sodrásnak, az víz
befelé, még nagyobb sötétség-táblák robajába,
zuhanásába. Ebben a napfogyatkozásban
nincs zöld boldogság, porszínű boldogtalanság,
bagolytoll-síma-puha bénaság van,
a legmélyebb, a legmagábaszívóbb,
e hiábavalóság lepkebábjában csak
egyszer-kétszer ha megvonaglok
vakon, bűdösen, undorodva, képeket
okádva ki a láthatatlan fölső-országra.
Most elsötétültem, ti tíz asszonyok,
kiknek vérébe annyiszor ömöltem,
ti tíz fenyőfák, hallgattam mozdulatlanságotok
sötétségből sötétségbe lökődve:
ebbe a sötétség-kőbe belefagyva,
beleevődve, most magamba se látok,
az időt se tudom szálaira szedni,
egy szövetből tapad rá számra,
mellemre, talpaimra: így becsavarva
és beszűrösödve, magam körül dobálódva,
de nem tudva a rángatózásról,
sötétségről, koporsó-térről, fej-betörésről,
mikor ide benyomódtam; de önmagamba
és az ősziszapba zuhantatva,
elsötétedve is, semmi ez: mindenki látott
már ilyet, zsarátokat vízzel leöntve,
szenesen, vakon, repedezetten,
egy-kupacban. És nekiütődök
a part-sodrásnak és kiabálok, de minek most,
miről most, de milyen szavak fénycsóváival
remegve a még nagyobb elsötétülés előtt?

HÁROM VILÁG-SZÖRNY

Ne félj te attól, hogy három hegy között élsz,
három ég-nyomó kőhímtag közé állsz:
három életre-sötétülő, mindent szétrepesztő
világ-szörny ribanca vagy,

de várj, de hallgass keservesen,
hordd saspihés, karmos gyermekedet,
mert világra kell löknöd,
mert ha jeges-halott újidő-kölköt szülsz,

megrepednek akkor a sziklaisten-barmok,
s belükből nem fordul ki más,
csak tenger-nyüsztetés, part-recsegés,
éjszakai dúlószel.

A BEHEMÓTTAL SZEMBEN

A behemóttal szemben,
életem-halálom most már a behemóttal szemben,
árnyéka rám esett,
választása rám esett,
öklömet emelem dög-szügye ellen,
kis fogaimat húsa ellen,
vágyok pusztulására,
de még nincs módom pusztulására,
mert rejtőzködik titkában, sötétségben,
de vadul szívem odva sötétségében,
láng-nyílvesszőit odalövi,
gyűlöletét, jövőjét odalövi,
és nem félek én gyarlóságomban,
látom szarvát, orrlukait gyarlóságomban,
boldogtalanságomban, betegségemben,
mert ő bűnös minden betegségemben,
tőle nem szerethetem, kiket szeretek,
föl nem építhetem, amit szeretek,
ez a kilenc-nyelvű fenevad közénk tolakodik,
szerelmem nyelve helyén is kitolakodik,
az életet így lopja messzebb-messzebb,
de a lehelete közelebb, nem messzebb,
naponta meredtebben dülleszti rám szemét,
álmban is érzem jégüveges szemét,
mert gyöngé vagyok, de a zuhanása,
véremben forog a zuhanása,
így énekelek a behemóttal szemben,
ha nyelvem kitépi is: holtomig vele szemben.

ADY KÖNYVE

Kis, fekete könyv,
harminc éve szántlak, boronállak,
erdélyi menekült felejtett
szétlőtt konyhánkban, Harasztin,
sáros voltál, háború-véres,
zörgetem papírusz-lapjaidat,
sarkaid lefoszlottak,
sárgábbak oldalaid évről-évre,
sárgább az én bőröm is,
csak azok a vad, muzsikás,
széldúlásos éjszakák nem múlnak el,
midőn a Nagy Nyíl nyomában
zúgok veled és te istent is
megnyitod nekem, te könyv, te száj,
te nyelv: történelmünkről
morduló, vékony, fekete koporsó,
szurkosan-töredezetten csillanó csontozata
annak, ki táltosfogait elhullajtotta,
addig dorombozott, töltötte magába
a minden dongáján kilukadt világ
szőlőhegyeit. És most a táltosfogak
megfogantak, kifakadásukat
látjuk a szomszéd hegyeken
és Amerika vasbeton-méhsejtjeiben,
bárhol a világ-vizek porongján,
hol a Halál-szemű
sikolyait megértik.

Szent könyv,
ha van még ilyen a mi bűdös,
parlagos századvégünkön,
négykézláb bejárt disznóóljainkban,
betűidre dülleszttem a szemem, te még
elhitetted velem
mindent titkosan élő kisfiú-koromat
s hogy buta férfi-díszleteim
mögött meg is maradtam annak,
ki a mindenségben szaladgált
a faluvégi homokvágás sárga kórói között
térdenalul-érő kiscigányában,
elálló, tönkrenyírt hajával;
nemző és szülő, lüktető-tiszta könyv,
te fajtánkat és a forradalmat
csömört-nem-érző nászban egyesítő,
mert néha odáig bukunk, hogy egyetlen
ember, egyetlen koponyacsúcs,
egyetlen országot-átvérző szenvedés és halál

a nemzet, hiszen aki magvát
belédcsiholta, egyedül volt az,
egyedül boldogtalan, rugdalt
húsa tízmillió, rém-torkú fiának,
éjjel a fejem fölé teszek,
és éjfélkor, minden éjfelen
dobol, kattog a polc-deszka
a födeleidbe zárt
kobaltbomba-szívtől.

DELACROIX

*Összevágás Baudelaire tanulmányából
Csorba Géza fordítása alapján*

A mennyeken kívül bárhol,
ezen a szerencsétlen földön,
ahol maga a tökéletesség is tökéletlen,
a láthatatlan,
a megfoghatatlan, az álom, az idegek,
maga a lélek,
a sárga, a narancs, a vörös:
az öröm, a bőség, a dicsőség
és a szerelem,
a menny éppúgy,
mint a pokol, mint a háború,
mint az Olümposz,
mint a gyönyör,
mint tündöklő ravatal,
lángban és bíborban,
beszórva
vérrel, ragyogással és sötétséggel,
a szín nem álmodik,
nem gondolkodik,
nem beszél,
ó vulkán krátere,
mit műértő ujjakkal elrendezett
virágcsokrok takarnak,
fölégetett, füstölgő városok,
legyilkoltak tetemei,
megbecstelenített nők dühödt paripák patái között,
örjögő anyák töre alatt
vonagló gyermeki testek,
„az életben egyetlen jó az összeszedettség,
egyetlen rossz a szétszórtság”
az édes zene
csillogó madárként szárnyal
a meredély fölött.

TE MAGAD MÉLYÉBE SZÁLLOTT

Kormos István halálára

Nem látom, honnan süt a nap,
nem látom az éjszakámat,
sírok, mint a fűzfaágak,
mint szegény hústalan árnyak.

Harapnék földet helyetted,
fájdalmadból innék lángot,
nem tudom, mit kiabálok,
te magad mélyébe szállott.

Nagy szelek minek karmolnak?
Homlokod nem ők faragták.
Mindenség, vaksors, szabadság
pulóverod szétszaggatták.

Ami megmaradt alatta:
mosoni szavad, országod,
azzal, te csönddé-szétázott,
takarjam be a hiányod?

Egymagadra nem hagyhatlak,
csak a semmire, a ködre:
göröngy-arccal is, szívemre
gyerek-tisztán tündökölsz te.

Ahogy rágyújtasz, víg szájjal
s történetet kanyarítasz:
torok-nevetésed most az,
ami izzó ronccsá olvaszt.

Sehol többé: huhog az éj,
elhessentem: gyere, Pista,
nézzük a halált kacsintva,
neked játék a nagy bicska.

Ott folytatod, ahol benned
a világ tegnap is forgott:
piros delfinekre s boldog
tengerre ki rak koloncot?

De te megálltál, tekergő!
Mély vizekbe bukva látlak.
Lebegsz a testedre támadt
árban, mint a hínárszálak.

CODEX ATLANTICUS

A gyöngyházfényen rajokban
úsztak a gyökérhéj-ölű lányok,
mint a halak.

Mindenkinek kőházat faragtunk,
tízezer lábnak-mellnek közös szívet,
a hajnali tenger-anya
átragyogott figyelmes tenyerünkön.

Festett bőrrel járták énekeseink a partot,
dalaikba kötötték a bukóhullámot,
földrengést, lávakövet.

AZ A KÖZÖNSÉGES LÉTEZŐ

Az a közönséges létező,
ki mindennap leviszi a szemetet
a lépcső aljára
és lihegve mászik
vissza a harmadik emeletre,
most egyszerűen kifeküdt a napos erkélyre,
várhat rá a számolás, szögelés,
várhatnak a szétdobált
könyvek, papírlapok.
„Nem tudom, mi történt velem, -
mondja egy idegen magnetofon a fejében -
de ha most fölállnék,
szétmorzsolnának
a lépcsőfogak.”

KÉT PÁR VILLAMOS ÜVEGSZEM

Egyik megmossa a lábát,
másik altatja a kölyköt,
egyik levesét kavarja,
másik húzgálja a hintán,
egyik tisztítja az orrát,
másik a kádba állítja,
egyik figyelő éjszaka,
másik délután kíséri
autók közt, fasorok közt,
kutya- és vashíd-lábak közt.
Egyik nő volt valamikor,
másik férfi valamikor.
Most bekenik a kezecskét,
fésülik a haját, gépek,
két méter levegő köztük,
föladják a sapkát, gépek,
viszik-hozzák: robotolnak,
két gép: kinyitják az ajtót,
két gép: becsukják az ajtót,
két szerkezet a fiúval,
két pár villamos üvegszem
néz a világ-sötétségbe.

AZ IHLET SÖTÉT ÉS VILÁGOS FOLTJAI

Érzelmünket elrágja
a napok síma foga,
naponta tejet veszek,
naponta elbúcsúzol,
naponta kinyitom széles ablak-szemed.

Pedig a kanálcsörgés mögött
duhog valami eszeveszett dob.
Fülelek, áthasadnak rajtam
a sötét ütések.

Aztán nem hallom,
aztán újra fölemelkedik
a kavarodásból a vér döngő istene.

A SZOMORÚSÁG DÉMONAI

A szomorúság újra
beköltözött a házba,
 észrevétlenül szállta meg
 a szobákat, a konyhát,
szomorúan áll a fal
 mellett az asztal,
szomorúan virraszt a heverő,
szomorú lámpák lógnak
 a mennyezetről.
Ha belépek az előszobába,
szomorú árnyak ugranak félre
 a sarokba, a fogas ruhái közé.
Itt szomorú dolgok
 és emberek laknak.
Csak a kisfiúnk
nem veszi észre,
 ő ugyanúgy szaladgál
 szobáról-szobára
indián tollaival,
 nagy ezüst-pisztolyával,
mintha nem takarnák be
szárnyukkal a házat
 a szomorúság démonai.

HA ÖNMAGÁVÁ VÁLTOZNA A SZÓ

Ha önmagává változna a szó
és a halálbizonyosságot,
teljes önkívületi gyönyört,
vágyakozást, időt, képeket
belelövellné mint sugárzást, vért, mérget
csontunkba-velőnkbe:
szétroncsoló-termékenyítő őanyag
volna akkor a szó,
kibírhatatlan mennydörgés-villámlás,
ami után nem maradna
semmi, semmi, semmi,
s a látóhatár üres ívét
átbökné lassan
a legelső nap
bikafeje.

BEETHOVEN NYOLC BOLDOGSÁGA

*Fias Gábornak,
a Kodály-vonósnégyes brácsásának*

1.

Húzasd csak azokat a hegedűket,
csellót, brácsát; szúrd rá
annak a négy feketébe gombolt, hosszú
fiúnak szívét a vonókra; vedd ki tüdejüket
a mellkosarukból: muzsikát akartak,
hát most muzsikáljanak a vesszőjüktől
a halálfélelmükig, véres aortájuktól
az elefánt-fülükig; most csak muzsikálják
magukat vissza a születésükbe, az első
sejt-lüktetésükbe, az első proton-robbanásukig
vissza; lihegjenek a lassú, nehéz dallammal foguk
között, szorítsák és eresszék el a komor hangot,
a fölcsapó magasságokat, zenévé izzó szüneteket,

2.

hadd káromkodjak, hadd hálálkodjak, csodálkozzak,
hadd követelőzzek én is, a dobhártyátlan,
a zenei vadember, az ámuldozó állat,
hadd nyíljak és zöldelljek-duzzadjak,
hadd ordíthassam végre neked:
szerettelek mindig, de most szerelmi
őrületben vagyok veled, és Jézus, Buddha,
Zarathusztra annyit se ér nekem,
mint bokorra akadt papírcafat,
most a nők kidobhatják mind a két combjukat
a szemétegető-telepre, rárakhatják a hulladék
tetejére a mellüket: nem nézek oda,
most a fülemben, a fülemmel élek,
veled beszélgetek, sírok, hullámozók,
mint a születés a kibontakozásba, fölserdülésbe,
mint emberi lények a céljuk céltalanságába,
mikor végre gondolkodnak, üvöltenek
és összegyűrják magukat aranyból,
agyvelőből, férfitestből, és ugranak,
táncolnak rögtön erre a zenére,

3.

mert Beethoven *van*, Beethoven
megölhetetlen, ő a legvérmesebb földöntúli kisértet,
a legföldszagúbb szellem, a leggyermekibb játék,
jön és vonósainak kezével fölépíti a mindenséget,
előhozza anyámat a boncterem tepsijéből,
ide ülteti mellém a hegyoldalba
sütkérezni, imádkozni Szűz Máriához,
teliholdhoz, esticsillaghoz,

4.

most nem kellenek a filozófusaitok,
költőitek, prófétáitok, - mondja Beethoven
ezeknek a szomorú, sovány legényeknek
ujjaival, könyökével, térdével, -
mert én ezzel a gyötrelmes, boldoguló hanggal
függőlegesen viszlek föl titeket a mindent-látás
és belátás toronyházára és lezuhanok
veletek kényelmes falansztereitek betonjárdájára,
hogy szétloccsanjon szendergő délutánatok,
összemorzsolódjon a hitetek-képzelőerőtök
és ne tudjatok többé semmit, ne reméljete
többé semmit, csak engem meg az én vonósaimat,
az én elhalkulásaimat, fölbúgásaimat,
háromhangú érveimet, teremtésem alakzatait,
e se nem anyag, se nem szellem

5.

sorsokat és akaratokat, szerelmeket és fölismeréseket,
sírásokat, megvilágosodásokat: semmire se
hasonlítanak, amiket időtök kezdete óta
magatok körül láttok, tapintotok és leromboltok;
én másból törvénykezek és magyarázok,
más kapukat nyitok, más fájdalmakkal hasítok belétek,
más pusztítással fenyegetlek, mert megöllek
titeket: a zene nem az öröklét országa,
nem az időtlenség folyója, hol akármeddig úszhattok,

6.

döntenetek kell, míg ezek a fekete-fehér urak
szemüket a kottába fagyasztva, hegedűjüket,
csellójukat, brácsájukat egybe-növesztik
a karjukkal, medencecsontjukkal, halálfej-állkapcsukkal,
mint holmi kiöltözött, jólfésült sáskák:
azt akarom, hogy fölfaljanak titeket
s föl is zabálnak házastul, gyerekestül,
tudományotokkal, terveitekkel, autóitokkal együtt,

7.

élsz, élsz, Beethoven, elevenebben önmagamnál,
ilyennek képzeltelek és akartalak,
ilyen szerelem-testűnek és salaktalannak,
ilyen szikrázónak, melengetőnek, reszketőnek,
ilyen szeretőnek, ilyen belsőnek és külsőnek,
mindent-elvevőnek, mindent-megosztónak-megsemmisítőnek,
s hiába, hogy nekem is vannak szavaim a köre,
félelemre, éjszakára s én is ki tudom mondani
a szabadság véreimből ki nem ontható indulatait,
nekem is vannak karjaim a kicsik, nagyok,
fehérek, sárgák, feketék, vörösek, barnák testvériségére,

8.

de te csírázóbb vagy, burjánzó-emberibb,
szekszuálisabb: beszéded érintés,
beszéded levetkőztetés, égő füstáldozat,
bírkózás az angyallal, öröm-sikongás,
egy végre halandó isten foga, nyelve,
szája zeng, remeg, sír, csattan körülöttem,
fölöttem, bennem és én egyre inkább az vagyok,
aki vagyok, ahogy ütéseitől elterülök.

AZ EZÜSTHALOTT

„Kötelességem figyelni a szóra. Bánnom a szóval: odaadás és felelősség. Hiszem azt is, elvezet a pecsétek mögé, ahol éppen ránk várnak a titkok. Vezet ahhoz, ami még nem létezik a világban. Vezet a szakadékok mentén, szüntelen a halál ajkain.” (Nagy László)

*„Nagy a halál.
Cseng nevetésünk
ajka hegyén.
Mikor azt hisszük: teljes a létünk,
fölsír a lényünk
legközepén.” (Rilke)*

Ó istenem, azt álmodtam: kicsik vagyunk és cirok-ökrökkel, cirok-szekérrel, cirok-ostorral játszunk az egresbokrok alján. De tudtam: nem vagyunk már kicsik, és szív-fojtogatóan fáj az éden elvesztése. És álmodtam, hogy már nem vagy ott a kertben.

Pászmázott az eső. A nagy fénycső kötélvastagra nagyított minden esőszálat. És ott álltatok a másik költővel, az asszonnyal: arcod zöld-ragyogó sziklaoldal, és fogaid szálfái nevettek az idő víz-zuhatagába. És botodat fölemelted, fordított Mózes: az ég forrásai kiapadtak.

Utolsó kézfogásod: gyöker. Belenőtt a kezembe: versek, gyökerek, békalencsés tavak, nyerítő, kapáló ménnek. Ott állunk az eső után. Állunk önmagunk után, teutánad! Utolsó kézfogásod: hosszú út, hosszú út, lekanyarodik a dombról, fölkiyózik a templomig, hol minden harang szól, minden száj dicséri a napot, ki a mindenség ingeiben jó.

Míg hajnalban hazafelé gyalogoltam a hegyen át: ettem az emberarcú köveket, ettem a holtan is álló fákat, ettem a fullasztó, rothadt felhőket, ettem Magyarországot, ettem István király törvényeit, és te feküdtél a hegy alatt és könyvből olvastad István király törvényeit és a húsodból tépted Magyarország törvényeit és a vér meg a csont törvényeit: fekve, fuldokolva, satuba-tett szívvel, mint a terhét utáló föld születed, mint ugráló fababákat születed István király törvényeinek könnyeit.

A fiad táncolt, egész éjjel az éjjel táncolt. Széles válla szélesebb, mint a te széles vállad. A sötétség derekát fogva, szorongatva, rángatva táncolt: bölény a magas fűben, sas a letépett fejű, vérét fröcskölő fácánnal. Az az apja-mosolyú fiú, az az anyja-viaszságú fiú. A fekete lányok: az éjszaka körülötte, a szerelem szájsücskei, rügyező csöcsbimbói körülötte. Kidöntött pohár volt az éjszaka körülötte! A zene: marokszám torkába gyömködött üvegtörmelék!

Még meleg volt, susogjátok, rémülitek, szájjal-takargatjátok. Még meleg volt viasz-sejtjében a Darázskirály. Még meleg volt! káromkodom én, még ő volt, még a mienk volt tegnap reggel, tegnap éjszaka, még zümmögött, dongott tegnap este, még fenyegetett: lánydarazsakat szúr fulánkjára. Még lüktettek-vergődtek körbe-körbe a darázskirálynők. Te isten a sárban: te tapostad el, te ütötted le a mámor mákgubójáról délibárcát, vastag, sárga virágpor-koronáját.

Néztem: jössz-mész a társ-emberek között, fölremegő bögők, népdalok között. Élet volt: fiatalok pörgése, test a testért. Mellek és lihegések fészke: benne ültél, álltál, utaztál: a jövődben, a csúcson, a mélységben, zuhanásban. Úgy kifeszítetted a mellkasod: sóvárgásaidat láttam, sugallataidat láttam. A tartás parancsát, virágzó fáját. Egy nép-látomás: egy lélegzet. Egy sors-féltés: egy ziháló hang. Jártak föl-le benned az ütemek: kéményben füst és szikra. Odaálltál a világ elé, már mióta odaálltál! Hogy a retteneteket eltakarjad. A reményeket föltartsd a hegyek oltárának tetejére.

Nem aludtam, nem hagytál: nem aludtam. Nagy repedéseket rugtál a falon, beléptél: nem aludtam. Beléptél: gyertya-ezerré lobbantál: nem aludtam. Tudtam: mindent fölgyújtasz, nagy erkölcsgyújtogató; mindent elégetsz körülöttem, sercegeve égnek a fogadkozásaim, gyermek-multam: limlomjaim. Leég életem új, külön titok-sátra. S te még mindig ott ülsz „mennydörgő napfényruhában” a tűzvészben, gótikusan fölcsapó lángok közt. „Az én betűim úgy világítanak”, mondd, „mint a benzinnel lelocsolt tejút csontváza.”

Gyöngébbek vagyunk, mint a csecsemő, mint a tanknyomta fű, mint gőz az üvegen. Igen: halál. De ne ilyen paráznán a legégboltosabb homlok ellen! Ne ilyen sötét agyarral a legvédtelenebb szívnek! Ártatlanul énekelt? Bele a szakállas csáklját, be az iszapba, le a döghalak közé, le a zöld, néma vízdermedésbe, hol nincs virradat, asszonyi, anyai mentőosztag, csikó-húzza napocska-szekér, húsvéti jácint-részegség! Gyöngébbek vagyunk, mint a rozsdapikkellyé hullt bronz-zablák emléke, mint jeges tarkódon a havas, fehér haj.

Itt fekszel a szívemen, ezüsthalt. Cseng, ha megmozdulok, ez az országos ezüsthalt. Cseng, ha a szél megborzolja ezüst-történelmét, ezüst-vármegyéit, ezüst-hóhérait. Minden sejtje ezüsből, minden vércsöppje ezüsből, minden katedrálisa ezüsből. Életében fájt a térde-bokája: ezüst lábat kapott; ezüst-agyat, ezüst igazság-serpenyőket. Mert mér az ezüsthalt: beleteszi a tálakba teliholdnál a szerződéses gyilkosokat, magasfeszültségű vezetékbe kapaszkodó barátokat. Lebeg mellem fölött az ezüst-mérlegmadár.

László, nézd a mi nemzedékünk, nézd fejükön a falujukkal, asszony-árnyaikkal, ország-határokkal a rögebe-öltözötteket: a hosszú, tökig villám-lehasított férfiágyék-sort! Nézd a felhők üvegtűz-burkából: ágaskodásainkat, nézd csődör-magadat. Mint szél átsívítunk somfáráncaidon, tenyereden, énekeiden. Az eső: vád. Kopogunk szemhéjdon, horpasz-síkságaidon, kobalt-nyelveden. Kopogunk: verjük a húsodat, jézusmáriás templomkapu-ajkaidat. Robbanj ki, tüskés szív, rózsá-veszedelem.

GYÖKÉR, GYÖKÉR

Gyökér, gyökér,
vak, titkolódzó,
átkígyózol a határon,
hova nem ér el más kíváncsiság:
élettelen savakat, zsírokat kapsz
zsályákba, perjefüvekbe,

gyökér, gyökér,
ki egybecsatolsz két más foganású világot,
összevillanásaikat nem sejtí más, csak te,
legtisztább, buja gyökér,
dolgozol, föld alatt, fény alatt, homályban,
nászlucskos teremtésben,

gyökér, gyökér,
vadszagú anya-bizsergés,
te vagy az élethozó, megmozdító,
mohó plazma-nyelv,
ki nélkül minden arctalan,
darabokra-esett,

gyökér, gyökér,
ganajos elevenség-száj,
bokorfűzek, gabonatáblák kizöldellnek,
de csak, ha te csókolódzol
lent a fagyos, nyálkás agyaggal,
aluminium-eres kövekkel,

gyökér, gyökér,
legfőbb-szent lüktetés, örök buggyanás,
zöld áram moccanásának pillanata,
mikor láthatatlan szövetszálaiddal
a föld duzzadó morzsái
közé bújsz,

gyökér, gyökér,
nem vagy te se vidám, se szomorú,
kiszívod a nedvet a rögökből,
bennem lecsihadhat a szerelem,
te józanul termékenyíted meg a szívem
fémekkel, foszforokkal,

gyökér, gyökér,
köss meg, ne eressz el,
tapadj rám, isten idegvégződése,
boldog sejt-virradat,
elapaszthatatlan szomjúság-éhség:
gyökér, gyökerem.

ÖLED ÉS ÖLEM KÖZÖTT

Soha többet nem illatozol fölöttem,
soha többet nem fojtogatsz a hajaddal,
soha többet nem tesszük meg
az öled és ölem közötti
olvadó, forró aszfalt-utat?

BŐRE PUHA LOMBJÁVAL

Ismeretlen
lépcsőházban a hetedik emeletre.
Biztonsági zár: recsegett-pattogott
az ajtó; nagy ablakok a Dunára,
várfalak, Halászbástya.
Hajó bucskázott a jég-hullák közt,
sirályok, kiáltásukat kettős
ablaküveg fogta. Meleg volt,
idegen levegő, más emberi tér.
Levetkőztem. Ugrásrakészen,
a tüskés takaró alá bújva,
a mennyezetet, a fölnyúló, boldog
rododendront néztem.
Csöngetett, kivettem magam az ágyból,
jött be izgatottan.
Már csók közben vetkőzött,
nevetett, beszélt, dobálta le
harisnyatartóját, kombinéját,
bújt be a forróságba, hozzám,
bőre puha lombjával, boldogan,
mint a káprázó rododendron;
lába még hideg az utcától,
ahol tél volt s mi
összekapasztottuk a nyelvünket,
vér szakadt le ölünkbe, föl
a halántékunkba. Eljött az erdei ember,
mondtam. Vállamba harapott, élesen,
kegyetlenül, semmi játék;
foggal saraboltam a nyakát,
keze a forgómra siklott s lejjebb,
lihegve valamit, amit már
elfelejtettem. Két penge-lába
szétnyílt, szeme autófénnyel
szúrt a szemembe. Akkor érintettem
a legérzékenyebb mélyén.
Kicsit sikoltott s én tovább
csókolgattam vak testrészemmel,
míg bírtam. Összekapcsolta a lábát,
ringott le-föl, oldalt: önkívületi zenére.
Én kijjebb és beljebb hanykolódtam
örök sötétségében, megszületni habozó
újszülött. Valami *egyszerre* lobbant
bennünk, agyunk ideg-csillaghálóiban.
Szája elcsúszott, habzott, mint az
a másik lent: újra és újra fölolvastottam,
lepecsételtem. Megállni nem

tudtam. Valahol messze, a tudat
zsákutcájában újabb lobbanás
szakította szét a ködöt. Végző
rémülettel, haldokolva vágta föl
a fejét, fémszilánk-haja verejtékben.
Combait összeszorította, fordított lovas,
se hullámszás, se idő;
nem éreztem a pikkelyes takarót,
vörösre csiszolódott térdemet:
lángoló fatörzs zuhant a szűk
világűr-hasadékba. Fölemelt,
szétvetett a harmadik teremtes.
Utána semmi. Filozófusok havas semmije.
Két összeolvadt, egymásra-görbült
test: egymásnak rohant autók
roncsa az út végén. Csokoládét
zabáltunk, zsömlét párizsival. Kint vastag
zúzmara-szemháj a Dunán, Mátyás-templomon.
A rododendron ugyanúgy állt,
csillogva, szétterülve.

ESTE ÉS REGGEL

Este és reggel
én már nem hittem
a kezekben a szádban
én már nem hittem
mosolyod toronyárnyékában
én már nem hittem
hogymegemelkedsz
én már nem hittem
hogymegleszel utam és házam
lépésem izmom
híd hajból nevetésből
tíz hosszú ujjból
olyan finom csörgedezésű ujjakból
mint a suttogás
ujjak suttogása egymásközt
hogymegfölszálpsz a nap korongján állva
én már nem hittem
este és reggel
világít rám két melled
én már nem hittem
éhes vagyok és csillagaidat
lerázod fejedről
én már nem hittem
hogymegfölszálpsz a nap korongján állva
és leereszkedsz onnan
mezítláb jársz a földön
és megérinted a halottakat
a föld alatt
megérinted alvó húsomat
én már nem hittem
élsz élsz
napkorong és föld
asszony és folyó
én már nem hittem

TÚZKÉP

Abban a titkos történetben sinek között, talpfákon kopog a lábom. Jobb szárnyamnál töredezett, haldokló fenyők, homokdombok; bal szárnyamnál akácok, síkság. Minden kiégett, érzem a hirtelen lepörzsölődött fű és gaz szagát.

Tessék: legotthonosabb tűzképem.

Az égbolt-tükörben megnézem magam: sovány gyerek-lény, lenyúzott térdel, tüzelő rézarccal. Micsoda sivatagi anyaföld! S már nem tudom, mióta húzom ott a szárnyam a vasúti köveken. A nap mindent elpusztított, szétgörgetett mellőlem.

Levetett glóriám csattogtatva énekelem himnuszaimat. Titokzatos a homoknyelv, az olajfoltos por. S ott vonszolódni tovább, verejtékezni és szomjan döglenni, - ez az én titkos történetem: egy láng-őrült nyárba lezuhant angyalé.

NYELVTELEN, REMÉNYTELEN

Soha nem tudok meg többet a kőről
annál, hogy kő meg por,
és saját testem lüktetéséről,
hogyan lüktetés meg fagyos-sár-merevülés,
vér a földön, a porban.

Mászok föl a hegyre,
de tudom, egyre lejjebb ér,
már lent van egészen a síkságon,
világ hasán, világ anyjánál,
születésem helyén, születésem zöld álmában,
hol a kövek homokká csordulnak.

Minden beszél. Mennyi nyelv,
fű-nyelv, akáctüske-nyelv, látóhatár-nyelv,
átváltozás-nyelv, bíbiclábnyom-nyelv
az iszapon. Egybeforradok velük,
beléjük habzok, de csak a szavam bugyborékol,
én elfoszlok nyelvtelen, reménytelen.

TALÁN, HA ELMENNÉK HARASZTIRA

Talán, ha elmennék Harasztira,
talán már a legelső pillanatban,
mikor a vonatról leszálllok
s lábom megakad a haraszi homokban,
talán már a homokbánya sivár-fehér
tekőjében, hol régen marhacsont és vér rohadt,
talán már utcánk első akácfájától,
drótkerítésünk fekete roncs-árnyékától,

.....
mert mindenkinek van Harasztija,
és ha nincs, akkor még inkább szeretnénk
elmenni a magunk saját Harasztijába,
mit sejt-korunk óta keresünk,
más és más néven,
más és más istenként üldözünk,
agyrém-forma, nemlétező,
de annál inkább szomjazott, égető,
belső, elolthatatlan, eltaposhatatlan Haraszi,
anyánk, szerelmünk, rögeszménk,
egyedüllétünk és rémületünk
éjjel, mikor halljuk, hogy hívnak
a csillagok, vagy nem is a csillagok,
a halál porszemei,
és kinyílunk, mint árvíz-elöntött híd,
már visz is a piszkos, hideg semmi:
a saját szívburokból kizúduló álom-káprázásunk,
talán, ha megint hallanám a vércse-sírást
az Egy-nyárfa-pagonyban,
ha elbámészkodnék az év-mélyiségekre
elfelejtett Tulipán-tér bádogkrisztusa előtt,
orgonabokor- és ribizkesövény-felhőben,
ha végiglihegnék a Táncsics Mihály utcán,
míg végetér, beleömlik
a hullámos szántóföldekbe,
fölkanyarodik A Lemenő-nap-dombjára,
talán, ha lekuporodnék a földre udvarunkon,
hogyan megint kisházak ragasszak sárból és cirokszárból,
este ott aludnék a vályogfal mellett,
a csuhéval tömött derékaljon
az öreg ágy petróleum szagában,
talán, ha fűttenék és a zöld árokparton
körülcspakodnának ricsajukkal a komáim,
ha megint ott dobálnánk a pénzt
Húsvét-hétfőn a kerítés tövében,
mikor méregszürkén szemel az eső
és egyetlen bánat önti le az Alföldet

a haraszti horpadásoktól a Kis-Kúnság agyagáig,
talán, ha ott lesném az apró ablakokon
a sarat napokig, hetekig
és véremet lassan-lassan rágná szét
a szomorúság, az a haraszti, lefejthetetlen,
céltalan, végejárhatatlan, mit a síksági
szél, a síksági hallgatás terít szét
szemcsés, nagy ujjaival
a fuldokló mellékutcákon, kockaházakon,
talán már az első ismerős, öregség-zúzott arctól,
a sziget első víznek-fordult nyárfájától
égre vágódna a kezem
és a szám hasadozna olyan jajdulással,
olyan igével,
ami halott már
s föltámaszthatatlan.

HAJAMNÁL-FOGVA

Az ablakon át zúzmarás hegyoldal,
október ízű dió a kalácsban:

jégezüst fücsomókon, kerékvágásban
futok a Szentkút fölötti dombig,
a homokhullámokon tüskés tökindával
átcsavart, nyöszörgő kukoricaszár-kúpokig,

mert nem szabad visszamenekülni
a házak közé,
éhesen, ágyékig átfagyva se,

a dió íze ugyanaz,
mint a keze-gyúrta karácsonyi kalácsban,
anyám halála ugyanaz,
mint a legelső pillanatban

és a sötétség
hajamnál-fogva vonszol ki
az anyaméh-szobából.

AZ OTTHONTALANSÁG ELÉGIÁJA

Szólnak hozzám kis levél-hangok,
követhetetlen szisszenések: otthoniak,
akácerdős rögből, anyai kötényből
ki nem szakadtak. Ó ég és anyám köténye!

Hajnali vércsevijjogás, véres galambtest
a tűlevél-homályban; fölébredés
karom-szaggatta madár-szívben! Ó soha-sehol:
lányomban se, fiamban se.

Ablakomban a szeptemberi, bolyhos telihold:
a darazsak hazatértek, a telihold hazatér,
nyüszítesz, otthontalanságom.

Otthontalanságom: istenem,
tettenérlek kívánczóságaimban:
nem vagyok tökéletes, de remegésed
tökéletes a beleimben.

Téged vadászott ükőreg őszám a fű-borostás síkságokon,
otthontalanság agancsos istene,
barlangsziklára festett nyíl-szemű szarvas.

Most már te vadászol utánam
nedvező tapló-orrlikáiddal,
te jársz nyomomban a repülőgépek
üvöltésétől fölcsapott farokkal.

Ártatlanság és vérmocskos karó otthontalansága,
elektronikus agyrémek otthontalansága.

Jössz majd a virradatban,
bagoly-arcom várja agancs-hasításodat,
tollpihe röpköd, vér fűcsög akáclevél-avarra.

Otthontalanságom: nők hús túlvilága,
anyám halál előtti isten-üressége.

Otthontalanságom: megtalált nyaram:
forró, kopár homok porzik
a menekülő fák káprázatára.

HOMOKREDŐK

L. M.-nek

Ujra nálatok üldögélni este:
egyetlen szobátokban a vízszintesen
nyújtózkodó diófaágak
sötéttségében.

Rossz zongorátok meg egy sovány
diványotok volt,
sárgaszíru cserebogarak vágódtak be
berregve, lámpának csattogva
az ablakon.

Te széles vállal,
borzas hajjal, feleséged kis,
piros szájával, visszacsodálkozó
szemével.

Ujra a homok-vert
akácok között tekeregve,
történelemről, halálról vitatkozva.

Kiabálnál, mert csak magamra gondolok,
vagy csak azokra,
kik a vereség gödrét vállalták
erkölcsi csillagukért.

A síkság száraz holdja fölöttünk
s otthonos sisegés-susogás
a hideg, nagy turjánok felé, a fehér
Homok-vágás felé:

az örök munka, ahogy lassan
mintás redőkbe fújja
utolsó lábnyomainkat is
a szél.

SEMMIBŐL SEMMIBE

Semmiből semmibe, és ezt már útközben is érezzük, már fiatalon, és írás, szenvedés, szerelem közben is üdőéren ragad eredet-nélküliségünk és cél-nélküliségünk jég-marka. Minél nyitottabb, kerekébb a szemünk, annál mélyebbről érezzük az idő sürgető tapogatását, a dobáló kétségbeesést: ez az egész itt valami más, nem út, nem lehetőség, nem nagyság, nem kudarc vagy megvilágosodás, mégcsak nem is semmi, mert mozgás, örökös: semmiből semmibe.

TÜSKÉSEN, SÁRGA-LEVELESEN

Ha egyszer eltemetnek
a haraszi temetőbe,
az akácfák gyökerei egy idő után
eléri, ami csontomból-húsomból megmarad
és új akácfa vagy bokor
hajt belőlem a vasúti töltés mellett,
honnan az Alföld homoktarajai meglódnak
Kecskemét, Szabadszállás felé.

Ott állok majd a többi sovány fával,
ahogy mindig szerettem volna,
tüskésen, sárga-levelesen,
s a gyerekkori szelek verseimet fűjják
Kecskemét, Szabadszállás felé.

MÁJUSI ÁTVÁLTOZÁSOK

Kit nemzek én veletek, lányok?
mit nemzek én veletek, lányok?

Egyre tömöttebben zöldelő bokor leszek,
egyre nagyobb leveleket hajtó,
egyre virágzóbb.

Gyöngyöt vetnek ágaim alatt a lányok.

Nyarat és folyókat nemzünk,
kócos csikót, gőzölgő völgyet,
halálordítást, nevetést.

Lábatok dülőkké ágazik,
szátok barackszirmokat énekel

s isten
kilép madaraiból
a bukdácsoló égre.

ELMENNI ODA

Elmenni oda, ahova nem lehet,
és látni dombot és időt
s nem találni a földnek-hajlott diófát,

nem találni zöldmohás erdőket, vadvizeket,
gólyát, búbicet, rétisast, ebihalat;
összevissza növényi mámort a vizek alján:
hínárt, békalencsét, fehér,
vaskos, ízelt nádgyökeret,

elmenni oda és nem találni
a síkföld teremtetett homok-titkát,
ami úgy húzott magába, úgy ijesztett,
hogy szomorú voltam tőle és eszeveszett,

elmenni oda a kiszántott pagonyok,
bokrok, sömlyék pusztájába,
a fehérlő homokra, felhőkig táncoló
forgószeleiben; laposok és domboldalak
rozsvetésében, kukoricásaiban,
hol még úgy állnak a fekete akácok,
kúnhalmok, ördögcérnasövények,
mint a kiűzetésem előtt,

elmenni oda, bejárni a pacsirtás, forró dűlőket
újra és újra; a lábom, a talpam
ünnepe nagyobb, mint a szememé,
a bőr, a hús erősebben csókolózik a görönggyel,
fűvel, kórókkal: és visszánövök
emlékezve, porosan, ötvenéves
gyerekarccal, félve, izzadva
a földbe.

KAKUKKOK, ÉBRESSZETEK

Nem mehetek, erdők,
nyár-lángoltató puszták, nem mehetek,
érezem a víz forgását,
homok süppedését,
cserje alatt bagolytoll bársony-tapadását,
éjszaka kerülgettek, boldog-csöndű fenyők,
hajnalban búbosbankák, sárgarigók,
nem mehetek, csiga-meszes ösvények,
sárgabuckás rókalukak,
mikor fák közé bújik a nap:
hívtok, csérrogató fácánkakasok,
magasról síró vércsék: könnyíl-fejűek,
őzbögéses bozótosok, nem mehetek,
birkák kolompolása a ledúrt vízpartról,
agyagporos síkságról, nem mehetek,
holdas-zöld jegenyefa,
a szobámba hiába csörögsz,
ágyamig hiába hullámoztok-keringtek, kocsitak,
itt táncoltat az idő az összebukó
góliát-házak, autó-tengerek között,
hívtok fölcsapó halnak, nádgyökérnek,
sárnak, nem mehetek,
kiáltásotoktól a homokbánya lerobajlik,
nem mehetek,
itt állnak körém az égbetolakodó falak,
a falakból arcok és szemek villogása,
itt dolgoztat a harag és a halál,
de húzzatok, csillagok,
gyalogbodzák, várjatok,
pipacs-tüzek, égjetelek,
kakukkok, ébresszetelek.

A KIÜZETÉS ANGYALA

Hogy mondjam el az életem éppen most, amikor csalódásom olyan nagy a nyelvben, irodalomban s főként önmagamban? Tegnapelőtt éjjel a haraszi kertünk mögött csörgő kukoricással álmodtam, s szerettem volna, legalább magamnak, leírni, földézni, milyen volt az a lejtő és az a kukorica, aminek közepe táján egy öreg, meszes kérgű diófa levelezett-korhadozott. De minden szó, minden mondat, minden jelző és ige pontosan, idegenül olyan általános lett, hogy semmi se jelent meg, még a magam számára se, abból a kukoricásból, diófából.

Pedig abból sarjad most ki minden: meg tudom-e találni, ki tudom-e mondani gyerekkori nyaraimnak a bennem élő, kézzelfogható dolgait? Hosszú ideje kísért már ez a nyár, s nemcsak a nyár: a kert, az anyám, a gyerekkori barátaim, szerelmeim is. Hol fölviannak, s hallom is a hangjukat, látom mozdulataikat, szemüket, hol süket, néma minden; az elveszített gyerekkor távoli marad, nem szólal meg, s nem szólaltat meg engem sem.

Hogy mondjam el így az életem? Mikor csak az vagyok: a haraszi dombok, erdők, bíbicek, homokviharak, mocsarak. A hallgatás és szomorúság, ami annyit gyötört azon az alföldi sivatagos tájon. Csak az vagyok, s minden más csak hozzátevés, csak kíváncsiság, csak kényszer, hogy a világban megmaradjak a huszadik századi civilizáció akarata-kedve szerint.

Ha nem tudom elmondani haraszi házunkat, a becsurgó tetejű konyhát, a rossz szőlőket, sárgabarackfákat az udvaron, gömbakácokat az utcán, a sima, söprés után szabályosan rajzolódó járdát a ház előtt. S legelőször is anyámat, aki már öreg volt, ráncos és megfáradt, amikor én a tudatommal is megismertem. Ha az ő szeretetét és mindennapos szenvedését nem tudom a számra venni, mi marad az én életem történetéből, bánatából, csodájából? S rajta kívül még a nálam tíz, hat évvel idősebb bátyáimat s szőke, nagyon szép, sokat beteg nővéreimet? Mind el kellene mondanom őket, hogy magamat megmutathassam abban a haraszi világban 1927, 1939 és 1944-45 táján. Másként nem beszélhetnék nagy ellenfelemről, apámról sem, a nyersről, értetlenről, erőszakosról és mégis gyerek-, ember- és állat- meg virágszeretőről, ő talán teljes ember volt, szerelemnek, harcnak, munkának, félelemnek és életgyönyörködésnek mindent megadó. Pogány, aki nem hitt semmilyen magasabb rendűben, csak a megfoghatóban. Mindig azt mondta anyámnak: „Ne hidd te egy szavát se a papnak. Amit megehetsz, megihatsz, az a tied.” S ő aztán szeretett enni-inni, kapálni, fát hasogatni, disznót nevelni, vakargatni a hídlásban - maga eszkábálta össze - a hízó hátát.

Hogy tudnám elmondani, anyám mennyire más volt? Igazában érzéketlen hozzá képest. Apám sokat énekelt, anyámat csak a templomban hallottam a Boldogasszony anyánkat meg a többi egyházi éneket zengedezni. A virágokat is inkább csak elnézte, nem tudott úgy remegni értük, lesni, hogy bújnak ki a homokból, mint apám. Hideg volt? Talán csak nagyon boldogtalan, és szó szerint vette a vallást, Kempis könyvét Krisztus követéséről, melyben én is borzadtan és megvilágosodva olvastam később, hogy: „De neglectu omnis creaturae, ut creator possit inveniri”, vagyis: megvetette a világot, még a növényeket se akarta annyira szeretni, mint az istent. Apámat ezzel tette boldogtalan: nem tudott a mindennapi gyönyörűségeknek és dolgoknak örülni. Üdvösségre, tisztaságra, tökéletességre vágyott Dunaharaszton, egy négygyerekes családban. A maga szegény napszámos, gyári lány múltjával egy devecseri, vad parasztfiú, később már vasúti váltókezelő feleségeként, akinek nagyon be kellett osztania a havi nyugdíjat. Mert apámat elég hamar nyugdíjazták egy vonatutközést követő idegösszeroppanás miatt.

Hogy hagyhatnám ki életemből az ő összecsapásaikat, a teológiai vitákat a fejem fölött, hitetlenség, pusztaság és öröklétre vágyó eltökéltség között? Hogyan ezt az apai és anyai örökséget, melyből én kaptam a legtöbbet, a leginkább egymás mellé tett szélsőséges tulajdonságokat, ösztönöket? Minden az apámé bennem, ami életérzékelés, gyönyörvágy, kifejezési önkívület. Egyszer így mesélt egyik komájáról: „Úgy ült ott az öreg Gáspár az asztalra görnyedve, mint egy göcsörtös akáctuskó.” Ez az eredeti, érzékelő ember művészi látása, brutális közvetlensége. És anyám? Apám egyre-másra csak „szent asszonynak” gúnyolta, és gúnya kivédhetetlen volt, mert akire mondta, csakugyan szent akart lenni. Noha azért sértette-bántotta a megszólítás, hiszen nem merete ezt magának se bevallani; meg tudta, apám szemében a szentség megvetett, utált, elviselhetetlen fogalom. Anyámé hát minden hajlandóságom, hogy kivonuljak a világból, hogy filozófiailag fölébe kerekedjek - hogy megemésszem hiábavalóságát. Az ő vére okozta, hogy 1946-ban, háború után, érettségi után vigasztalannak, értelmetlennek éreztem minden napomat, tettemet, vágyamat - főképpen a vágyaimat -, és jelentkeztem jezsuitának. Öngyilkosság helyett akartam így egyszer s mindenkorra megszabadulni az életemtől, melyet fölöslegesnek tartottam, Harasztival, szerelemmel, verseimmel együtt. És csak a szerelmem, Haraszi meg a verseim mentettek meg! Megmondtam, hogy szerelmes vagyok, és verseket írok. Ezzel a jezsuiták nem tudtak mit kezdeni, s végül is lebeszéltek elkeseredett szándékomról. Így aztán anyám természete éppen a világba lökött vissza, csak már veszedelmesebb lázakkal és kudarccokkal.

Amikből megint csak az ő figyelmeztetése és szerelmes szeretete húzott partra. Mert fájdalmas, véres, kivédhetetlen szerelemmel szerette mind a négy gyereket - apám mindig majomszeretettel vádolta -, de legfőképpen talán a legkisebbet, engem. Az ártatlan állat-anya, az erdőn élő tiszta, zavartalan ösztönű, indulatú szülő testimádusa tüzelt benne irántunk. Mindig éreztem: ha bármelyikünk meghalna, nem élne tovább. Szerencséje volt-e, hogy ő halt meg mielőttünk, s mi gyászoltuk, s nem ő minket? Ezt nemcsak föltételezésként mondom: mikor negyvennégyben, karácsony előtt a leventékkel bevonultam, egyszerűen nem tudott elengedni az ajtóban, könnye egybefolyt teljesen tagolatlan könyörgésével, jajgatásával, hogy ne menjek el, mert sose fogok többé visszatérni. Úgy tépett el tőle az apám, bár maga is könnyeit nyeldekelve, ekkora kétségbeesett ragaszkodás láttán. Estére otthon voltam, mert haraszi barátaimmal kitaláltuk, hogy szökhettünk meg a nyilasok és tisztek elől.

Akkor aztán örült. És hogy énekeltük a karácsonyi énekeket abban a szobában, ami alá néhány nappal korábban bevágott egy kisebb repülőbomba. Dunaharasztról be kellett menekülnünk Pestre, s csak januárban gyalogoltunk vissza, minden holminkat egy kis festéskocsin húzva magunk után, az elhagyatott községbe. Házunkról még az ajtókat, ablakokat is elvitték.

Hogy tudnám elmondani anyám szavait, a tájszólását, a ly helyett ejtett l betűit meg a kalbászt, a mastot? „Nézd, mit főztem neked, gyönyörűm!” - mondta elragadtatott szemmel, ha csavargásomból hazaverődtem. A konyhát nem vagyok képes földélni, a régi tűzhelyet, aminek ajtaját dróttal kötötte be; a billegő, ócska konyhaszekrényt; nyáron a mosóteknőbe állított, télikabátokkal betakart baracklekváros üvegeket. Azokat a nyári estéket, mikor a sötétből beléptem a frisskenyér-szagú szobába, a villanyfénybe, s ő ott ült, és az ölébe ültetett. Mindez szavakká válik, tudom, egy gyerekkor eléggé ismert helyzeteivé, képeivé, s nem marad meg abból semmi, ami csak az én emlékem lehet: a falu legszélén, a dombon, utcasarkon álló ház; vályogból, két szobával. A ház előtt virágoskert dáliaival és petúniával, a ház mögött nagy eperfa, honnan messzire elláttam Alsónémedi felé, az Alföld teljes titkába. Arról a fáról reggel a fölkelő napot leshettem a háztetőn át, az észak felé hullámzó homokdombokat, a szekereket a belgrádi műúton. Telkünk hátul, hosszan húzódva - legalábbis kisgyerek koromban így láttam - mérhetetlenül nagy, bokros, ribizkés birodalom volt. A telek legvégében ecetfák sűrű, nyurga bozótja. Ki evett fekete, édes-fanyar vadribizkét, ki csodálta

meg sárga virágaikat tavasszal, ha nem én? De hát már én se az a kisfiú vagyok, aki örökké játszani, csavarogni akart, aki rétisast nevelt föl, hogy aztán rögtön szabadon engedje, amint méteresre nőtt a szárnya. Minden homályba, titokba, izgalomba borul, ami akkor történt velem, bármilyen erővel tűzött is az a haraszi nyári nap! A világ az enyém volt, nem kellett rajta osztoznom senkivel; persze magyar világ, magyar nyelv, a magyar hősiességről hallott énekek, mesék. Végtelen volt ez a magyar világ onnan, az eperfa tetejéről vagy bármelyik határbeli dombról, amikor büszkén, magányosan néztem. Meg tudtam volna halni ott ilyenkor: a szélről, a föld szagától és még valami nomád szomorúságtól elbódultan.

Volt egy csomó barátom: Végh Vili, Bodrogi Gyuszi, Kaltenecker Jóska, Szobkó Zoli, Fehér Feri és mások, akikkel együtt kóboroltunk, játszottunk, veszekedtünk-verekeedtünk. Mert sokat ütöttük egymást, birkózva és vörös aggyal, mintha gyilkolnánk a másikat. Velük csináltam halálfejet dinnyehéjből; ott égett a léckerítésünkön este, mi a bokorból lestük az ijedt lányokat, akik a gyufaszázból rakott fogak mögött libegő lángtól megrémülve, sikoltottak és menekültek a sötét, bársonyos homokú mellékutcán haza. Volt velünk szemben, az utca másik oldalán egy füves árok is, annak a partján sokat üldögéltünk és meséltünk egymásnak a vágyainkról, kisdéd álmainkról. Oda ült egyszer közénk a kis bogárszemű, piros, kerek arcú D. Rózsika is. Ő lett aztán gyerekkori szerelmem. Kiválasztottam magamnak, ábrándoztam róla, s boldog voltam, ha bemehettem az udvarukra játszani. Azok nagy napok voltak, mert nem mindig engedtek be: apja postástiszt volt, az én apám csak vasúti altiszt. Undorítóan érvényesültek akkor a rangok közti határok. Végh Vilivel, akinek szintén altiszt volt az apja, mi afféle utcagyerekeknek számítottunk, s számtalanszor vérig sértettek minket azzal, hogy nem eresztettek be, vagy később, mikor már boldogan hintáztunk, játszottunk, kizavartak valamelyik úribb család udvarából.

Ezért tartozom én ma is a bennszülöttek, a lenézettek, a megalázottak közé; innen, hogy a szívem most is a kisebbségeké, az elnyomott nemzetiségeké és a négereké, indiánoké vagy a nálunk is állandóan megcsúfolt kutyaként kezelt cigányoké. Apám önérzete is sokat szenvedett ettől a megkülönböztetéstől. Neki csak az járt a vasútnál: „Tornai, váltsa át a vágányt.” Iskolázott kollégáinak bezzeg azt mondták: „Kovács úr, legyen szíves.” Apám megalázása már a katonáéknál elkezdődött. A devecseri parasztfiú, akinek otthon nagy lehetett a becsülete, mert kemény volt, ügyes és piros, férfias ábrázatú, elviselhetetlen gyötrelmeket állt ki az osztrák-magyar hadseregben. Már a német szótól is szenvednie kellett. Nem is tanult meg soha németül, csak a husárok vezényszavait, de azt élete végéig pontosan tudta; igaz, kicsit elcsavarintva. Ahogy a tisztek német neveit se tudta tisztán kiejteni. Megalázták mindennap, és ő tűrte, nem bírta a sértéseket. Egy alkalommal - hányszor mesélte ezt nekünk, fiainak-lányának! - alaptalanul ráfogott valamit az őrmester. Sötétzárka várt rá; apám megtagadta a büntetés megkezdését. „Pofázol, te büdös muszka?” - lépett oda hozzá az őrmester. Apám lekapta lováról a vastag, nagycsatos nyeregszorító szíjat, két marokra fogta, és visszakiáltotta: „Őrmester úr, három lépés távolság, vagy szétloccsantom a fejét!” Az elképesztő indulat láttán visszahőkölt őrmester megállt, apámat kihallgatásra vitték, de századosa, furcsa kivételként, az indulatának adott igazat.

Ugyanígy fájt szegény anyámnak, mikor az utcánkban levő kis fűszeres nem Tornai néninek vagy Tornainé asszonynak, hanem csak durván így szólította: „Maga még mindig nem fizette meg az adósságát.” Ez a csupasz maga, s azon a hangon, ami nekem is nyersen, sértően hangzott, amikor ott álltam anyám mellett a pultnál, sokszor megríkatta otthon. „De miért - kérdezte ilyenkor tőlem -, mennyivel különb ő nálunk? Csak azért, avval, mert nekünk nincs elég pénzünk, neki meg van?”

Pedig azért nálunk mindig volt ennivaló, igaz, szegényes, egyszerű, de jól tudtunk lakni bablevessel, mákos tésztával, krumplis pogácsával, s amit különösen szerettem: cicegével.

S most a legnehezebb pillanatot kellene ideidézni. Sokszor elgondoltam már, hogy tudnám elmondani, de nem lehet. A paradicsom végét, a kiűzetést nem tudom. Az eperfától nem messze, a disznóól és nyári konyha között építettünk kisházat a játszótársaimmal. Rettenetes gyönyörű napsütés volt. Gyufaskatulyával vetettünk vályogot a házhoz. Betyár ott heverészett a nyári konyha árnyékában, csak piros nyelve látszott ki nagy gubancából. Végtelen volt még azokban a pillanatokban a gyerekkor. Nem is tudom már magamat odaképzelní: más voltam akkor, másnak kellett lennem. Előtte voltam még mindennek.

Nem vettem észre, egyikünk se vette észre a kiűzés angyalát a lángpallossal. De egyszerre csak ott volt. S mivel az angyalok sose ismerhetők föl, csak a versekben, festményeken: a nővérem, Rózsí volt az, aki nagy nevetve odakiáltotta a kapuból: „Beíratlak az iskolába!” Nem tudtam, mi az az iskola, nem tudtam, mi az a beíratás, de a szívem, az ösztöneim tudtak valamit pontosan, sok ezer éves tudásuk volt már róla, mi az, amikor a kis emberkét beíratják iskolába. Irtóztos, kétségbeesett sírásban törtem ki. A kis vályogok kiestek a kezemből, a sárral összefolytak a könnyeim. Anyám rohant ki a konyhából: azt hitte, valamilyen nagy baj ért, beleléptem a szögbe, vagy darázsra tapostam mezítláb.

Iskoláskorommal elkezdődött a félelem, a betöretés, az elnyomottság érzésének kora. Minden, amit nem ismertem addig. Évtizedekig tartott, és még talán ma is tart.

Mert első tanítóm, Boltos Péter, nagyszerű ember volt, szeretett minket, én is szerettem. Fölolvasta nekünk az Egri csillagokat, azóta is csak az ő hangján hallom Dobó hősiességét, a török ágyúk bömbölését, a leomló várfalak robaját, a kirohanó vitézek huj-huj-hajráját. De tőle hallottam először a félelmetes bibliai fenyegetést is, ahogy ment végig a padosorok között: „Mert akkor leszen sírás-rívás és fogaknak csikorgatása!” Azoknak mondta ezt, akik nem tudják másnapra a leckét, nem írják meg a házi föladatot. S én bizony gyakran tartoztam ezek közé. Nem szerettem, nem tudtam igazán tanulni. „A csavargás ennek a mindene!” - mondogatta dühösen apám, mikor a rossz bizonyítványokat meglátta.

Az volt. A csavargás, kódorgás volt mindenem. Akkor is, az elemi és a polgári évei alatt is. Egy ilyen csavargásért, amikor reggel elmentem a határba, és csak sötétedéskor futottam haza, kaptam életem egyetlen, de borzasztó pofonját apámtól. Olyan nagy ütés volt, hogy végigterültem tőle a kavicsos lugasban. Máskor sose vertek a szüleim. Magam se tudom biztosan, miért: a nővérem, Rózsí, Gyula és Pista bátyám sok verést kaptak. Engem vagy megvédett az anyám, vagy sikerült megfékezni apám hirtelen haragját. A testvéreimmel nem ismert irgalmat. Már ahogy - szörnyű gúnyos tudott lenni, fullánkos volt a nyelve - szólította, nevezte őket. Rózsí csak „a kisasszony” volt, legidősebb bátyám, Pista, „az ifiúr”, a kisebbik: „az a kamuki”. Növekedve és jobban érte a világot a mi kis ketrecünkben, egyre több kedvet éreztem, hogy közvetítsek apám és a testvéreim háborújában. Nagyon kevés eredménnyel; apámat szinte semmiről sem lehetett meggyőzni. Nem jutottak el, legföljebb csak a fülébe az érveim, okoskodásom. Mégis hogy hatottam rá? Az ösztönei általában jók voltak, megérezte, hogy nem csupa butaság, amit mondok. Ha kellett, vadul szembeszálltam vele. Tetszett neki, hogy nem félek tőle, bár tisztetem, és én vagyok az egyetlen, aki megérti a hajlamait, vágyait. Nagy bánata volt, hogy mama nem mulat, nem danolgat vele legalább vasárnaponként. Ilyenkor aztán nekem kellett volna iddogálnom vele, csak egy pohárral, csak egy nótát elfűjni. De én se szerettem inni. Leültem vele, és beszélgettünk, amíg lehetett. Ha sokat ivott, már én is elmenekültem. Egyszer, már a háború után, tíz forintot fizetett, hogy megigyak vele egy liter bort.

A polgáriban éppen úgy nem tanultam, mint az elemiben. Csak egyet szerettem, ezt is tanárom legnagyobb szomorúságára: házi föladataimat versben írtam. Az ilyeneket, mint: „Mikor először Pesten voltam” vagy „A mi házunk”, aztán történelmi események, királyok történeteit, hazafias témákat. Osztályfőnököm, mondom, nem volt ettől a módszertől elragadtatva, mindig a prózai elmondásra, leírásra ösztökölt. De velem nem lehetett kiegyezni. Ha nem tetszett neki, hogy megint versben írtam a föladatot, legközelebb újra csak a rigmusaimat tettem ki a tanári asztalra. Nem tudom, a verseimről mi volt a véleménye, de otthon sikerem volt egyik-másikkal. Emlékszem, s talán ez az első „igazibb költeményem”, a házunkról faragott fűzfaszöveg egyik strófája különösen sok nevetésre, elismerésre volt alkalom: „A konyha kicsi, de meleg, / szorongunk benne mind, / és becsurog az eső, / ha zuhog odakint.”

Ezek már kényszerből írt dalok voltak, nem azok a dombokon gyaloglás, síelés közben kiénekelte versek, melyeket a futás, karlendítés ütemére csináltam. A félelem, az alkalmazkodás, az igazságtalanság a polgári iskolában kezdődött el csak igazán. Egyik hétfőn reggel a rettegett osztályfőnök ezzel kezdte az órát: „Koós, Tornai, Szalay, Dévényi, álljatok ki!” Kimentünk a katedra elé. „Hallom, tegnap cigarettáztatok a Koósék disznóóljában? Ha mindent bevallotok, könnyebben megússzátok.” Csak csodálkoztunk, ijedeztünk, mert a gyanúsításból semmi sem volt igaz. Azon a vasárnapon nem voltunk együtt. Tagadtunk hát körömszakadtáig. Senki se hitt nekünk. Csak anyám, de ő nem szállhatott szembe a nagyérdemű igazgatóval, aki szigorú megrovásban részesített, s egész évre a legrosszabb osztályzatot szabta ki ránk magaviseletből.

Az iskola több mint két kilométernyire volt hozzánk, Haraszi ellenkező végén, az alsófaluban, ahol német parasztok laknak. Mivel csak egy pár cipőm volt, télen mindig elfagyott a sarkam a hosszú úton. Akkoriban még tartós, kemény telek voltak, decemberben leesett az első hó, s nem olvadt el március 15-ig. Akkor segítettünk az olvadó hónapnak, hogy lefolyhasson a házunk előtti dombon: patakokat vájtunk a homokba, forgókat, kis hidakat raktunk rá. A polgári negyedik osztályának végén behívta az osztályfőnök anyámat. Meg kellett ígérnie szegénynek, hogy becsületes mesterségre ad, nem taníttat tovább. Ez volt a föltétele, hogy - csupa rossz osztályzattal - átengednek a vizsgán. Nem is érdemeltem jobbat.

Így szakadt rám vagy inkább nyílt meg előttem az 1942-es év. Megpróbáltuk, de semmiféle iskolába nem vettek föl Pesten. Keserű, sötét idő fordult rám. Apám mint ingyenélőt kinézett a házból. Elmentem dolgozni. Szivattyúkat esztergályoztam egy helybeli iparosnál, aki gúnyolt, kínozott ügyetlenségem, számtani tudatlanságom miatt: nem tudtam kiszámítani a szükséges késfogásokat. Sokszor álldogáltam én abban az időben a konyhaablakunkban, és néztem, néztem a hosszan elnyúló utcát, a homokot, az esőt, sarat: hogy na, most mi lesz velem, mit csinálók? Semmihez nem éreztem se kedvet, se tehetséget. Elneveztem magam „magánzó-nak”. Egy füzetbe verseket írtam, rossz verseket a szélről, őszi levelekről, lehullni nem akaró, de földre kényszerülő virágokról.

Volt egy magas lány, messze laktak tőlünk, a temető felé, az után jártam, lestem este a házukat, hátha kijön. Sose beszéltem vele, nem mertem megszólítani. Nagyon tetszett fekete haja, magas termete, fehér arca, húsos, piros szája. A száját képzeltem mindig magam elé esténként, amikor lefeküdtem a szalmával tömött ágyba. Meztelenül aludtam akkoriban: edzettem magam. És ebben a reménytelen, háborús, szürke évben, mikor önbecsülésem a legalacsonyabbra szállt, és megismertem azt az alföldi szomorúságot, ami azóta se párologott ki a pórusaimból, éppen az önvádnak, céltalanságnak ebben az esztendejében szakadtam el régi, gyermeki, ösztönös létemtől. Akkor értettem meg igazán, milyen pokolban él egymással apám meg anyám. Akkor értettem meg, hogy ellenséges világban élek, hol még a testvéreimmel se beszélhetek. Repülőmotor-szerelő, idősebbik bátyám éppúgy a Donnál volt, mint a kisebbik,

az épületlakatos. Nővéremmel magunkra maradtunk védtelen anyám és vad, váratlan indulatú apám naponta kitörő összecsapásaiban. Nővéremnek még állandó tanácsadója is lettem: ha új udvarlója jelentkezett, velem tárgyalta meg, érdemes-e a bizalmára. Többnyire lebeszéltem, csak egy kivétel volt: a kunszentmiklósi, szép fekete hajú, sötét bőrű M. Anti. Járt is sokat hozzánk, míg őt is el nem sodorta a háború, a közvetlen Harasztinál pusztító harcok.

1942-ből maradt meg első valamirevaló versem is. A hívó hang, annak a dallamnak, vágyakozásnak tanúja, melyről ma se tudom elmondani, miből született, s miért fontosabb nekem mindennél:

*A hó fölött néma csendben,
fönn az égen, lent a kertben,
mindenütt a durva tájon,
ahol fa áll, hogy ne fájjon
emberszivünk a pusztának kopárságán,
magas, vén fa csonka ágán
virágzik a nagy ige, a hívó hang...*

Egy irodalom előtti kamasz szavai, ritmusai ezek. Vizsgálódva mondogatom magamban időnként. Titkát nem fejthetem meg. Ahogy annak se tudom semmi magyarázatát adni: miért hagytam abba a csavargásokat, az egész nomád életet akkor, hogy csak az olvasásnak éljek? Úgy tört ki rajtam az olvasási láz, mint egy fölfedezetlen s gyógyíthatatlan kór. Ismerősöktől, a pesti vasutaskönyvtárból, ahonnan, akitől lehetett, könyveket kértem. Beültem a konyhai tűzhely melletti, széteső fonott székebe, aminek lukjait rongyokkal tömködtük ki, és minden szabad időmben olvastam. A szürke haraszti délutánok és lámpás esték így tűntek el Jack London történeteibe, Gárdonyi nyelvi okoskodásaiba, falusi példázataiba, filozófiai és tudományos elméletek habzsolásába. Verseket olvastam a legkevesebbet.

Apám döbbsen észlelte a változást.

A könyvek miatti lebegésem, használhatatlanságom odáig romlasztott, hogy ha megparancsolta: hozzam a fűrészt, én a lapátot adtam a kezébe. Tajtékzott. „Ez a gyerek napról napra butább lesz!” Anyám másként vélekedett, pártomra állt és tüzzel-vassal védett, oltalmazott. Különben nem olvashattam volna. Apám számtalanszor kijelentette: tűzbe vágja „azt a sok rohadt könyvet”. Volt egy másik érve, meggyőződése, amire anyám nem tudott mit válaszolni, mert ő se látta tisztán, mire jó az én könyvfalásom. Így hangzott: „Könyvből nem lehet harapni.” S ebben az egész paraszti világ értékszemlélete kapott világos, metaforikus megfogalmazást. Nálunk, pedig már kimozdultunk a hagyományos paraszti életformából, még mindig nem volt a szellemi munkának becsülete. Irodalom, zene, művészet, politika magasan a mi kis világunk fölötti fogalmak voltak. Természetes, hogy apám minden erővel meg akarta előzni eltévelyedésemet. Vasutast akart belőlem: biztos állami fizetéssel, nyugdíjjal. Azt, ami neki is kiemelkedés volt a földtelen napszámos sors devecseri mélységeiből. Annál rejtélyesebb, ugyanolyan szegény sorból való anyám miért harcolt értem, miért vallotta meg nekem, mennyire szeretett volna tanulni, mennyire szeretne olvasni maga is, de hát nem is ér rá, meg nem is marad meg fejében a sok tudomány, ő örült és elégtétellel nézte, hogy én helyette is olvasok.

Legjobb barátommal, Dévényi Lalival akkor olvastuk Jack London Vaspatáját is. A lázító munkástörténetből valamiféle elszánt ürelleses düh szállt meg. Ezután már két részre szakítva néztük a világot. Utálni kezdtük a főjegyzőt, a tisztviselőtelep úri gyerekeit. Apámtól arról kaptam leckéket, hogy ne higgyek a propaganda más népeket lemocskoló szólamainak. Őt a galíciai falvakban szerzett tapasztalatai győzték meg az első világháborúban: a másik oldalon

ugyanolyan ártatlan szegényembereknek „kell megdöglenniük” az urak kedvéért, mint a mienken. A bátyáim is németellenes, angolbarát, moszkvai híreket hallgató csepeli munkások voltak. Kisebbik bátyám, Gyula, szabadságon volt, amikor a magyar II. hadsereg összeomlott a Donnál. Elhatározta, hogy nem is jelentkezik itthoni csapattesténél: később katonaszökevény lett.

Voltak viszont más barátaim, akik addigi „iskolás” vallásosságomat tették tudatosabbá. Ezt a furcsa, kései hitbeli fölvirágzást is lehetetlen elmondanom úgy, ahogy összefonódott a világról, a dolgokról való pontosabb képem kialakulásával. Néhány fontos évre éppen akkor lettem tudatosan katolikus keresztény, amikor már filozófiai könyveket is olvastam: Szent Ágostont, Bonaventurát, Kempist, Pauler Ákost, Halasy Nagy Józsefet vagy Pascalt. Addig sokat unatkoztam a miséken. Mindenféle viccekkel, levélirogatással, nevetgéléssel töltöttük el az időt a kórusban, az orgona mögött. Most komolyan vettem a tant, gyóntam, áldoztam. Elfogadtam életcélnak a túlvilági üdvösséget, isten színe látását. A történelem céljának az egyház üdvösségtervének megvalósulását. 1943-47-ig tarthatott ez a tudatos vallási korszak. Negyvennyolc elejének egyik kora tavaszi délutánján fölolvastam a barátaimnak azokról a Bibliából vett szövegbizonyítékokról, melyek szerint a Krisztus istenségéről hirdetett dogma hamis. Óriási volt a meglepetés, fölháborodás. Majdnem árulónak neveztek. De többé nem tudtam megállni. A filozófiai, embertani olvasmányok győztek a vallással szemben.

Folyton azt kérdeztem akkor anyámtól is: lehet, hogy az emberiséget megváltotta Krisztus, mégis acéllal tépik szét egymást az emberek? Ő persze hitt tovább. Én, ahogy közeledett mifelénk a háború, fokozatosan meggyőződtem róla, hogy a világ pontosan olyan iszonyú, mintha nem is lett volna megváltás.

Dévényi barátommal, még 1939-ben, gyanakodva, figyelve, mert úri fiúk multságának ismertük a cserkészetet, elmentünk az otthonukba az alsófalusi templom mellé. Mi is nomádok, indiánok voltunk, a cserkészek is annak vallották magukat: természetszeretőknek. Ott ragadtunk. Két év múlva más Rákóczi-ligeti, Petőfi-telepi barátainkkal (ott laktak Haraszti munkás- és altisztrétegei) átalakítottuk az addig jobbára valóban jómódú fiúk kedvtelésére szolgáló szervezetet. 41-ben egy budai hegyen, esti tábortűz mellett hallottuk meg az első népdalokat, parasztdallamokat. Megrészedve fűjtük attól kezdve a Tavaszi szél vizet árasztot, a Lányok ülnek a toronyban-t, a Szélről legeljetek-et, a Cickom, cickom, vagyon-e szép lányod-at és a többi százat. Soha többé nem vettünk a szánkra német ritmusokat, idegen énekeket.

1942 újévének napján síkirándulásra mentünk néhányan, akiknek síléce volt, a Harasztitól délre, Dunakisvarsány és Némedi között magasodó Tábláshegyre. Mi neveztük el így ezt a föltűnően nagy kunhalmot, amin azon a hideg, tiszta napon estig csúszkáltunk. Köd ereszkedett le, mire hazafordultunk. Én, a legismerősebb indián vezettem a semmibe kígyózó karavánt mocsarak zsombékjain, erdők, dombok, laposok hosszán hazáig. Otthon, dombtetőn kivilágított ház várt, ajtó-ablak tárva: összeszorult az indián szíve a civilizációba visszatérve. Az történt, amit szorongva sejtettem. Apám, részegen, ezúttal úgy összeveszett anyámmal, hogy bár hozzá nem merészt nyúlni, összetörte dühében az egész ház berendezését. Anyám egy sarokban zokogott, nővérem egy másikban. Az igazát hajtogató dúvad a konyhában iszogatótt. Még anyám vaskos, öntöttvas varrógépe is apró darabokban hevert a kövön. Az ágyak, szekrények siralmas roncsállapotban mutogatták szörnyű sebeiket.

Ilyen volt a mi megváltott világunk.

Hogy mondhatnám el annak a kibelezett, éjszakai háznak a látványát, látomását? Leleplezését mindannak, amiről azt hittem volna: józan ésszel, „keresztényi szívvel” megmenthető? És a negyvenkettőtől kezdve meglódult, megőrült háborús heteket, hónapokat? A budai kereskedelmet, ahova némi szomszédi segítséggel bejutottam, és újjávedlett emberként tanulni kezdtem? Ahol nem ellenségeink, vezető társak voltak a tanárok? Ahol Csernus Tiborral izzadtunk számtanórán; Juhász Ferencsel, Vészi Tiborral, Várnai Jancsival élveztük Céhmasternek, a magyartanárnak nem óráit, hanem elemzéseit, versmondásait? Ahol Nagy Károly, a későbbi tudós, volt fölényesen a legjobb tanuló? Tegyem ide Feri egyik bombázás után írt levelezőlapját, ami a kétségbeesés mellett arról számol be: hogy segített a romok eltakarításában?

A háború ott volt szó szerint a fejünk fölött. Kivel hitethetem el, aki akkor még nem élt, nem rettegett, mit jelent védtelenül üldögegni egy kis ház pincéjében vagy kint a határ csőszkunyhójában, míg a sebesült liberátor bombasort szór a falura, aztán égve, robbanva rázuhan a Fő utca házaira? Egy másik elviselhetetlen éjszaka néger pilótát kísértünk be a községháza börtönébe a kaszás, örült parasztok fenyegetései közepette. Másnap Sadovszky barátommal, aki elsőnek kezdett angolul tanítani, suttyomban elénekeltük a fogolynak az „It's a long way to Tipperary”-t.

És a legnagyobb, majdnem halálos bombázás meghozta az első, félelmetes és lefejtetetlen szerelmet is.

Tavasza volt és háború, sorban állás kenyérért, húsért; katonavonatok a síkságon. És minden nap bombázás. Már fáradtak voltunk, már a szirénázásra összehúzódott a gyomrunk. Aznap éjjel elaludtunk, még anyám is, a legéberebb, legfőbb szívű. Hideglelősen kellett fölugranunk a légvédelmi ágyúk bőfögésére, a föld rázkódására. Mezítláb, gatyában, hálóingben, reszketve bámultunk ki a kitört ablakokon: a domb fölött Sztálin-gyertya-füzér vörös lobogása-rebbedése! A konyha elé már levágott a bomba, a következő akkor esett az utca másik oldalára; aztán újabb bombák recsegése, dőreje hallatszott. Csönd. A légvédelmi ágyúk is megnémultak. Fölkapkodott ruhákban rohantunk a szomszédba, T.-ékhez: házuk elé zuhant a bomba, levitte a tetőt, a család ott reszketett a gödörben félőrülten: néhány méterre a bombatölcsértől. S ott állt, szóra képtelenül ő is, T. I. Beszéltem hozzá, csak sírt, haja tele fölragadt bomba-homokkal. Attól az éjszakától kezdve szerettük egymást, hosszú évek összeveszésekén, boldogságán, egymásba-csodálkozásain és szakításain át. Piros arca volt, kék szeme (anyját Cseljabinszkból hozta az apja), barna, sűrű, gubancos haja, amit alig tudott kifésülni, ha megmosta. Együtt olvastunk Baudelaire-t, Dosztojevszkijt, Dickenst, József Attilát, Szabó Lőrincet. Vad-őszinteségről, arról ábrándoztunk: sose érintünk meg senkit az életben, csak egymást. Vele csókolóztam először, az ő keze szorításától dübörgött föl először a fülemben a vér dobja. Az ő kis szobájában fedeztük föl egymás testét, ártatlanul, mit se sejtve a szenvedély kapujának kitérülésakor. Mit se sejtve a szenvedésről, amit egymásnak okozunk. Együtt szerettük és vártuk Harasztira Juhász Ferit, együtt sajnáltuk első szerelmének ingoványaiban. Együtt tanultunk front után oroszul a náluk lakó számtalan orosztól. Együtt mentünk egyszer éjfél misére a zajtalanul bőrünkbe olvadó hóban.

És tőle szakadtam el, erőszakkal, egy Duna-parti vadmeggyfa földig csüngő ágai alatt. Akkor már egyik nap szeretett, másik nap azt mondta, idegenek vagyunk egymásnak.

Hogy mondjam el a pesti ostrom hónapjait: az első akna tépte halottat, az első orosz katonát hosszú, füles sapkájában, hazatérésünket Harasztira, mikor T. I.-éknél aludtam, mert nálunk nem volt ágy? Az első háború utáni tavaszt, mikor az oroszok megtanítottak lovagolni, mikor tatár katonákkal együtt őriztem tehenet, lovat? A hosszú utazásokat apámmal a Kiskunságba: lisztért, kenyérért? 1945 májusában egyik nap még tatár barátaimmal robbantgattuk a földeken

maradt német kézigránátokat, másik nap már számtanórán ültem Budán, a Márvány utcai csupa rom iskolában. A következő év szörnyű, forrasztóan meleg júliusában fejeztük be a kereskedelmit: Juhász, Várnai, Vészi, mind élet- és haláluntak voltunk, csak túl akartunk lenni az iskolán.

Az első május elsejék tavaszai voltak ezek az évek.

Végre keresnem kellett: apám, anyám, ezúttal egyhangúan, nem engedett egyetemre. A sertésvágóhídon hordtam a hulladékot, zsírt, dögöt, belet; Thomas Mannt olvastam, és írtam rossz, szomorú verseimet. Aztán ennek is vége lett: átmentem köszörűsnek Csepelre. Mikor a művezető rám nézett, azt mondta: „Ugye, maga még nem látott ilyen gépet?” - „Nem” - válaszoltam rögtön. „Na nem baj - mondta kedvesen a szemüveges művezető -, majd megtanulja.” Három műszakban dolgoztam. Az éjszakázás volt a legrosszabb. A reggel sose akart beköszönni az üzem kék üvegtejetén.

Csepelről az Autógyárba húzódtam át: közelebb volt Harasztihoz, új gyár a Repülőgépgyár örökében. Fenyőfák, nyárfák, dombok között. Valójában hazai táj. Ott töltöttem az ötvenes éveket, a mindennapra előkészített megrázkódtatás éveit, mikor meg kellett tanulnom hallgatni és mellébeszélni; még jobban félni és még jobban megkapaszkodni a munkatársaimban. Mindent megtárgyaltunk egymás között, ami nyomasztott, amit nem értettünk. Sokféle helyen, sokféle beosztásban dolgoztam, még osztályvezetőként is. De kétfelé szakítva éltem: napközben a gyárban, délután otthon dolgoztam: írtam, olvastam, fordítottam. Senkinek, semminek, hiszen senki, semmi voltam.

Egy nap éppen a gyárudvaron mentem át, mikor megtudtam: Juhász Ferenc Kossuth-díjat kapott az Apám című hosszabb verséért. Olvastam, ismertem már akkor az Apám-at, mondogattam is magamban a sorait. Ismeretlen, irodalmon kívüli ember ment ott a gyárudvaron: fejében a Márvány utcában, biai gyöpon eltervezett versek, kötetek, fülében rajzsámok, határidők, főnökök főnnhéjázó szavai.

De a nyár haraszti nyár volt akkor is. Csak nem a dombon laktam már: egy sarokkal odább, a vasút mellett, feleségemmel és a lányunkkal, Verával. Anyámnak először nem árultuk el, hogy nem járunk templomba. Mikor mégis megtudta, hetekig sírt éjszaka, nővérem mesélte. Mégsem tettünk semmit, hiába sajnáltam anyámat, hiába beszélgettem vele némelykor estefelé, finoman, óvatosan: csak nézett rám, szemét könny futotta el. Vagy kétségbeesés és harag. Ő tudta, hogy a fia kárhozott, menthetetlen lélek.

S talán nem voltam-e az, a Széchenyi utcai bérelt ház évről évre kivirágzó babarózsái és vastagon földre hullott akácszirmai ellenére is? Talán nem lettem egyre céltalanabb, míg 1956 felé közeledtünk - a legnagyobb megrázkódtatás és a haraszti földrengés éve felé? Voltak örömeim: a lányom mosolya, Shelley, Rilke versei, Kant, Spinoza filozófiája, egy-két barát szava. A legnagyobb ezek között pedig: Szabó Lőrincnek egy napon, egy sugaras, haraszti napon megérkezett válaszlevele. Írtam neki, és arra kértem: olvassa el a verseim, segítsen nekem. És ő abban a levélben telefonszámot adott: hívjam föl, menjek el hozzá. Attól kezdve voltam nála időnként, nem gyakran. Kritikája, halálos, semmi jót nem hagyó kritikája erős, kegyetlen, mégis biztos gyógyszer volt. El akarta pusztítani minden önbizalmam, gondolta, ha nem sikerül: van bennem valami érdemes erő. Nem tudott kioltani, semmibe olvasztani. Nagy, tisztító orvosom lett; nem mintaképem, de csodált, szeretett, vitatott tanítóm, alakítóm, kapaszkodóm.

Halála volt az első nagy halál életemben.

Kiheverhetetlen, elfogadhatatlan halál a mai napig. Utána jött már a többi: a házasságomé először. Aztán apámé, anyámé. De még előbb az országé.

Mindenkivel együtt támadtam föl ezekből a halálokból. Érzékeim élesebbek és követelőzőbbek lettek, mint valaha. Jobban fájt a napfény, a nők szépsége, a nyelv legyőzhetetlensége, hódíthatatlansága. Még néhány év, és tűrhetetlen lett, hogy kétezer forintért olyan munkát végzek, amire nem figyelek oda egész eszemmel. Értekezleteken megtörtént, hogy versírásból rázott föl egyik vagy másik munkatársam: kérdeztek tőlem valamit, és én nem hallottam. Verseim jelentek meg; a gyárban híveim és ellenségeim támadtak. Kiadták első könyvem. Jóismerőseim és barátaim nőttek írók, költők, rendezők, szerkesztők, festők, fizikusok között. 1957-től franciát tanultam a szabadegyetemen. Óra után mindig összeültünk Csoóri Sándorral, Gyurkó Lászlóval, Hernádi Gyulával, Gulyás Jánossal, Orbán Ottóval, Tellér Gyulával, Konrád Györggyel a Belvárosi Kávéházban. Évek során ez a vitakozó, egymást tisztelő, egymásra hallgató asztaltársaság tetemesre növekedett. Oda járt már Somos Miklós, Kristó Nagy István, Sík Csaba, Jancsó Miklós, Mészöly Miklós, Kósa Ferenc, András László, Horgas Béla, Santa Ferenc, Orosz János is. Fodor Andrást, Csanádi Imrét kiadóban, szerkesztőségben ismertem meg. Mi Gyurkóval és Csoórral voltunk leggyakrabban együtt. Vitakozva, ismerkedve, egymás írásait szétszedve és értelmezve. Volt úgy, hogy a Csepel-sziget közepén fekvő Autógyár távoli telefonján szálltak egymás felé, Sanyi és köztem, a verseink.

A hatvanas évekbe lépve nem maradt értelme annak, hogy a gyárban dolgozzak. Kiszakadtam a haraszi homokból is: 1959 óta Pesten laktunk; éppen abban a házban, ahol Ady meghalt. Otthagytam az Autógyárat, sok jó emléket, baráti ragaszkodást cipelve magammal az irodalomba.

A Veres Pálné utca ötödik emeletére költözni a haraszi akácfák közül, síksági kujtorgások helyett kiülni időnként a Gellérthegy felé szemközt a Duna-partra: azt hittem, ez lesz természetes fejlődésem. Új megszületésemet balatoni utazással kezdtem: Gyurkó Lacival és Csoóri Sanyival napokig vitorláztunk, úsztunk, sütkéreztünk a nagy víz északi, déli partján; lengyelekkel, franciákkal és főként németekkel keveredve vitákba, meglepő kalandokba.

Az irodalom, a szerelem, képzelt föladataink akkor éppolyan sugarnak látszottak, mint a balatoni nyár.

Most itt ülök sas-hegyi szobámban. Nézek, nézek visszafelé, és nem látom, mi történt közben. Adatok, események, fájdalmak jutnak eszembe és nem összefüggő képek. Elköltöztem a Veres Pálné utcából első feleségemtől, lányomtól. Nyolc év albérleti vándorlás következett: Budán, az Üllői úton, az Angyalföldön töltöttem a válásért - úgy látszik - rám szabott büntetésemért. Írtam három drámát: az Oféliát, A kerítést és az Isten árnyékát. 1970-ben megjelent válogatott verseim könyve: A bálványok neve. Elutaztam a Szovjetunióba, Jugoszláviába, Nyugat-Európába; hosszabb ideig kibírtam az idegenséget Nyugat-Németországban. Évekig olvastam és fordítottam a világ törzsi népeinek költészetét, gyűjtemény lett belőle: a Boldog látomások. Megtanultam prózát, tanulmányt írni a verseim mellé: elmondani, mit sejtek, gondolok filmek, képek láttán, mások könyveinek olvastán.

Kíváncsiságom nem csökkent: kíváncsiságom a legnagyobb szellemi erőforrásom.

Sok barátom megmaradt, sokat elvesztettem. Huszárik Zoltánnal együtt csináltuk a Szindbád című film forgatókönyvét: Huszárik aztán erről tökéletesen megelégedett. Voltak szerelmeim, akik elhagytak; voltak, akiket én hagytam ott. Dunaharaszti, miután nővéremék is Pestre jöttek, csak egy-egy délutánra jutottam el. Nagyvárosi lény lettem, kinek nem fájnak többé kitépett gyökerei? A választ csak itt tudtam megadni, fenn a hegyen, a félig-meddig megmaradt természetben, kövek, fák, feketeregők között. Itt kellett megcáfolnom hosszú évekig hurcolt meggyőződésemet: nem, nem tudtam megszokni a várost. S még csak nem is ez a teljes igazság. Az igazság az, hogy Harasztitól nem tudtam elszakadni. Kiszakadtam

belőle, elvesztettem a haraszi nyarat, sírtam, kiabáltam ettől a kiszakadástól, melyben millió nemzedéktársam osztozott velem Délkelet-Európában. Csakhogy a látszólagos partraverződés éveiben, mikor újra házasodtam, fiam született, és egyre inkább annak éltem, arról írtam, ami izgatott, ami legbelülről kényszerített a megismerésre, kifejezésre, megvillant valahol az idegeimben az a kiolthatatlan, gyerekkori, haraszi nyár.

Megvillant, aztán újra eltűnt.

Elképzeltem magamnak egy kis meszelt, nádtetős parasztházat valahol Haraszti a Duna-Tisza-csatorna mentén, ahol az erdők és a Nagy Síkság találkoznak, elnyúlnak a messzeségbe. A gyerekkori ködökbe, hajnalló párákba. Oda járnánk ki feleségemmel, fiammal télen-nyáron. Télen a fehér búbos kemencében akáctuskó lobogna. Nyáron már reggel kint feküdnénk a napon. Talán, ha ott maradnék, és hetekig szívnam magamba a homok forróságát, talán akkor visszatérne az a nyár. Az a megnevezhetetlen arany-egyensúly, amihez hónapok óta nem találom meg a szavakat, dallamokat. Csődben vagyok, levegő után kapkodva kelek föl reggel. Mit ér a költészet, a nyelv, az irodalom, a gondolkodás, ha nem tudom megszólaltatni azt a nyarat, önmagamot; ha nem tudok velük értelmet adni a világnak? Ha nem tudom elmondani az életemet, mindenki életét?

.oOo.